

KONGL. MAJ:TS BEFALLNINGSHAFVANDES

uti

Elfsborgs Län

till

KONGL. MAJ:T

i underdänighet afgifna

EMBETS - BERÄTTELSE

för åren 1847, 1848, 1849 och 1850.

—•••••—

STOCKHOLM, 1853.

P. A. NORSTEDT & SÖNER,
Kongl. Boktryckare.

INLEDNING TILL

Kongl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1817/1821-1851/55.

Kungl. Maj:ts överståthållares i Stockholms stad och Kungl. Maj:ts befallningshavandes i Sveriges län till Kungl. Maj:t femårsberättelser. Vissa femårsperioder finns även tabellbilagor.

Berättelserna innehåller följande avdelningar:

- Länets allmänna beskaftenhet
- Innevånare
- Näringar
- Politisk författning
- Städer

Efterföljare:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetad och utgivet av Statistiska centralbyrån. – Stockholm, 1863-1912. Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes uti Elfsborgs Län till Kongl. Maj:t i underdånighet afgifna Embets-berättelse för åren 1847, 1848, 1849 och 1850.

Digitaliserad av Statistiska centralbyrån (SCB) 2010.

Vid digitaliseringen har en innehållsförteckning skapats och lags till.

KONGL. MAJ:TS BEFALLNINGSHAFVANDES

uti

Elfsborgs Län

till

KONGL. MAJ:T

i underdänighet afgifna

EMBETS - BERÄTTELSE

för åren 1847, 1848, 1849 och 1850.

—•••••—

STOCKHOLM, 1853.

P. A. NORSTEDT & SÖNER,
Kongl. Boktryckare.

INNEHÅLL

Underdånig berättelse

	Sid.
Inledning.....	3.
§ 1 Länets allmänna beskaffenhet.....	3.
Folkmängden.....	3.
§ 2. Näringar.....	6.
a) Åkerbruk.....	6.
b) Boskapsskötsel.....	10.
c) Skogar.....	12.
d) Bergsrörelse.....	15.
e) Fabriker, Bruk och öfriga Verk på landet, hvilka icke höra till bergsrörelsen.....	16.
Sågverk och Sågar.....	16.
Skeppsvarf.....	16.
Jerngjuterier.....	16.
Tegelbruk.....	16.
Pappersbruk.....	16.
Glasbruket.....	16.
Mekaniska bomullsspinnerier.....	16.
Mekaniska konstväfverier.....	16.
Klädesfabriken.....	17.
Färgerier.....	17.
Valkar och Vadmalstampar, Garfverier, Pottaske- bruk och Oljeslagerier.....	17.
Cementverk.....	17.
Mjölqvarnarnes.....	17.
f) Binäringar.....	17.
Jagt.....	17.
Fiske.....	17.
Biskötseln.....	18.
Tjäru- och Bäckbränning.....	18.
Kolning.....	18.
Handel.....	19.
Sjöfart.....	21.
Handtverkerier på landet.....	21.

§ 3. Politisk Författning.....	22.
a) Kammarverk.....	22.
Sammandrag för Elfsborgs Län öfver förmedlade mantal.....	24.
Strömmrensningar.....	25.
b) Statsbidrag.....	25.
Klereciets aflöning.....	26.
c) Polite.....	27.
Socken-magasiner.....	30.
Sparbanker.....	30.
Brandstods-föreningar.....	30.
Rofdjursanstalterne.....	31.
Marknader.....	31.
§ 4. Städer.....	31.
a) Wenerborg.....	31.
b) Alingsås.....	35.
c) Borås.....	36.
d) Ulricehamn.....	37.
e) Åmål.....	39.

Tabellbilaga

Tabell för Städerne inom Elfsborgs Län

Kalkyl till utrönandet af ungefärliga medelvärdet på tillverkningarne
vid de i Elfsborgs Län belägna Jernbruk och Förädlings-Verk

Tabell för Landet inom Elfsborgs Län

Sammandrag öfver Elfsborgs Läns Markegångs-Taxor för åren 1847,
1848, 1849 och 1850

Sammandrag öfver Mantals-Längderne uti Elfsborgs Län för åren 1848,
1849, 1850 och 1851, utvisande folkmängden vid slutet af hvarje
nästföregående åren 1847, 1848, 1849 och 1850

Underdånig Berättelse om tillståndet i statistiskt och ekonomiskt
hänseende inom Elfsborgs Län med Dahlsland, för åren 1847,
1848, 1849 och 1850.

Inledning.

Elfsborgs Län, omfattande hela Dahlsland, som består af fem häradar med en stad och fyratjotret socknar, samt vestra och södra delarne af Westergöthland, eller tretton häradar med fyra städer och etthundraåttio socknar, förutan åtskilliga sockneandelar i begge landskapen, hvilka tillhöra socknar inom andra Län, är vidare indeladt uti sju domsagor och uti sex fögderier med tjugusju länsmans-distrikt. Länet, gränsande i norr och nordost till Wermland och Norrige, i vester till Götheborgs och Bohus Län, i söder till Hallands Län samt i öster till Jönköpings och Skaraborgs Län, skall innehålla uti arealvidd ungefärligen 120 qvadratmil, deraf sjöar, strömmar, träsk och kala bergsträckor anses upptaga omkring femtio, så att den jordyta, som är odlad och möjlig af odling, eller är skogbeväxt och till plantering tjenlig samt för öfrigt har vegetation, torde svara närmast emot 70 qvadratmil. Denna beräkning af areal-rymden är grundad på Hermelinska kartau och andra äldre kartor. Enligt af Forsells nyare karta öfver Skandinavien skall deremot Elfsborgs Läns arealvidd endast uppgå till något öfver 114 qvadratmil, hvilket torde vara det rätta, när den delen af Wenern, som kallas Dahlbosjön och eljest kan till Länet räknas, från beräkningen uteslutes.

§ 1.

Folkmängden, som i slutet af år 1846 utgjorde 235,125 personer, har, enligt de årligen upprättade mantalslängderne, på sätt bilagda sammandrag utvisa, utgjort:

År 1847	235,616.
» 1848	238,818.
» 1849	243,400.
» 1850	245,403.
Af dessa voro bosatte på landsbygden	235,128.
och i städerne	10,275.
samt skattdragande:	
af mankön	63,967
af qvinkön	69,479
	<hr/> 133,446.
skattfrie af mankön	55,045
dito af qvinkön	56,912
	<hr/> 111,957.
	245,403.

Folkökningen, som under qvinnevet 1842—1846 utgjorde 14,091 personer, har för de fyra år denna berättelse omfattar uppgått till 10,278.

Orsakerna till den minskning uti folkökningens progression, som sålunda visar sig, torde ligga i missgynnande skördar åren 1846 och 1847.

Då, desse oakadt, folkökningen kunnat i föga mindre mån fortgå, bevisar sådant att, utom de rikare skördar som inträffat åren 1848, 1849 och 1850, en fortgående hemmansklyfning, som på vissa orter årligen tilltager, lemna utväg för nya hjonelags bosättning.

Folkets lynne och fallenheter måste, uti ett Län af så betydlig storlek och der naturen förete så olika föremål för verksamheten, framte många skiljaktigheter.

Då man undantager Dahlsland och i synnerhet dess sydligaste del, der allmogen ännu saknar händighet i slöjder, framvisa de flesta öfriga delar af Länet åtskilliga slag af slöjdfärdighet och stundom af verklig konstfärdighet, så att slöjdarvarors förfärdigande till afsalu på många ställen af landsbygden utgör en för orten vigtig och vid sidan af det svagare jordbruket oombärlig binäring till folkstockens underhållande; och inträffar detta förhållande synnerligast uti häraderne omkring Borås och Ulricehamn, derifrån varornas afsättning befordras genom gårdvarihandeln. Inom dessa trakter, hvarest mycken flit och idoghet råda, är ock välmågan mest allmän och träffas ej sällan verklig förmögenhet hos allmogen, fastän det ena och andra icke heller saknas uti Länets öfriga delar. Den intill Norrige närmast gränsande delen af Dahlsland, som på svaga ofruktbara hemman hyser talrik befolkning, utgör måhända skarpaste undantaget från regeln, i synnerhet sedan rörelsen med skogseffekter

numera, efter skogarnes aftagande, icke så jemnt och tillräckligt, som förr, fyller bristen i jordens afkastning; och folket kan här således endast bestå vid det mest tarfliga och sparsamma lefnadssätt. Uti Westergöthland må äfven, jemte Wedens och Bollebygds härader, som hafva sandig och bergbunden jordmån samt inskränktere binärningar, till undantagen räknas Gäseneds härad, såsom af naturen särdeles missgynnadt, då det i allmänhet har svag och ofruktbar jordmån, lider brist på skog och är afsides beläget för trafik; men lefnadssättet är sparsamt och under sednare tider har i sistnämnde härad, likasom i de närgränsande Wedens och Kullings, utvecklat sig en ny näringsgren, som mycket bidrager till invånarnes bestånd, nemligen odling af potates och denna växts förvandlande till brännvin.

I afseende å folkets sedlighet kan med all säkerhet antagas att den allt mer och mer framgår till förädling, äfven om brottmåls-statistiken skulle hän-tyda på ett motsatt förhållande. Ty, fastän de egentliga brottnas antal, hvilket under dessa fyra år måhända ökats, ingalunda kan fränkännas en ganska väsendtlig betydelse vid bedömande af folkets moralitet. lära desamma, såsom ofta varande tillfällighetens eller ögonblickets foster, aldrig uteslutande kunna anses såsom sedlighetens måttstock, i synnerhet då, såsom här är händelsen, rättegångssättets långsamhet, ransakningsfängelsernes usla skick och vissa straffarters olämplighet gemensamt bidraga att förderfva den måhända af öfvervilning felande och ingifva den förhårdade missdådaren förakt för straffet, hvilket, hvad särskildt angår de flesta tjufnadsbrott, är lamt på samma gång som det utesluter snart sagdt möjligheten af ånger och förbättring.

Dessutom äro nu öfverallt inom hela Länet folkskolor inrättade. I samma mån dessa uppfylla sin bestämmelse, i samma mån försvinner det råa sinnelaget för att lemna rum för upplysningens eftertanka och begäret efter ädlare njutningar än det fordom så allmänna brännvinsupandet. Också har dryckenskapslasten på sednare tider betydligt aftagit och betraktas numera äfven af allmogen med allvarligare ogillande.

Arbetare vid jordbruket och öfriga näringar saknas icke uti någon del af Länet, men de betalas olika, efter tillgång och behof inom hvarje ort. Dagsverkslönerne variera således betydligt, t. ex. emellan 10 sk. 8 rst. och 24 sk. banko för karldagsverke samt 8 och 16 sk. banko för qvinsdagsverke, sommartiden på egen kost. För öfrigt upplyser närlagda utdrag af markvegångstaxorna huru dessa löner i allmänhet varit stadgade. Tjenstehjonslöner, underkastade en jemförlig variation orterne emellan, äro från 10 R:dr till 33½ R:dr banko årligen för en dräng, och 4 till 13½ R:dr banko årligen för en piga,

förutom städja och vissa beklädnadspersedlar, som vanligen betingas jemte lönen och uppgå i värde till 10 à 13½ R:dr för drängen och 6 à 8 R:dr för pigan, hvarförutan husbonden merendels erlägger tjenstehjonets kronoutskylder. Uti städerna förhåller sig både dagsverkares och tjenstehjons kontanta aflöning något högre, relativt till landsorten deromkring, och öfverstiger oftast hvad här ofvan är högst uppgifvet; men hvad som i denna fråga förtjenar särskildt anmärkas, är den för jordbrukaren missgynnande omständighet, att dagsverks- och i synnerhet tjenstehjonslönerne, något fallande i svaga eller missväxtår, stiga öfver vanligheten vid goda skördar, då ett ringare pris och trög afsättning på jordbrukets produkter ofta sätta husbonden i förlägenhet om pennningar att afbördas sig denna utgift. Botemedel mot denna olägenhet, som annars synes ligga i naturen af förhållandena emellan arbetaren och den honom behöfver, läser till någon del endast kunna finnas uti antagandet af jordtorpare med bestämd arbetskyldighet alla år; och detta synes äfven allmogen hafva borjat inse, emedan omtänksamma bönder, med större eller vidsträcktare hemmansdelar, nu, mera än förr, imätta sig efter en sådan grundsats.

§ 2.

Nüringar.

a. *Åkerbruk.* För Länets i det hela kan åkerbruket, betraktadt såsom särskild näring, anses vara den, som frambringa högsta värdes-produkten, fastän trakter finnas, der andra näringsgrenar härutinnan tafla.

Inom södra Dahlsländ och den tillgränsande norra delen af Westergöthland samt delvis äfven på norra Dahlsländ, till så vidt invånarne grunda sitt bestånd på åkerbruk, har vid större egendomar och hos jordbrukande ståndspersoner vaxelbruk blifvit nästan allmänt antaget; och detta bruknings-sätt vinner allt mera framgång äfven ibland allmogen, som redan ombyter med odling af säd och foderväxter på öppna åkerjorden. Vanligen trädes i dessa trakter ½del eller ¾del af åkern och det öfriga besås med höst- och vårhvete till omkring 1½delar, höst- och vår-råg 12, korn 6, hafra 50, blandkorn 6, ärter 2 och potates 24 sådane delar. Hafra är således ännu hufvudsädet, men detta ökas icke mera på odlajorden, utan uttränges snarare der något af råg och potates, hvaremot nyodlingar vanligen besås med hafra. I den del af Westergöthland, som närmast tillgränsar Götha-elf, är bruknings-sättet i så måtto skiljaktigt, att der sås mindre af hafra, men mera ärter och

korn samt dessutom bönor till betydlig proportion. Invånarne uti de till Länet hörande södra häraderna af Westergöthland fortfara deremot allmänt med det af ålder brukliga ensädet, undantagande några ståndspersoner, som begagna trädning och vaxelbruk, då vanligen trefjeddelar af jorden besås, $\frac{1}{4}$ med larsmessoråg och hälften med korn, blandkorn, hafra och potates. Annars nyttjas i dessa trakter föga höstutsäde, utan besås öppna åkerjorden helt och hållet med vårsäd, bestående af något råg, ungefärligen till en tiondedel, af ganska litet korn och ärter, men hufvudsakligen af blandsäd och hafra samt för öfrigt af potates, som alltmera tager öfverhand; och måste utan tvifvel orsaken till detta allmännast antagna brukningssättet med ensäde sökas dels uti den till åker användbara jordens inskränkta rymd och dels uti dess magra beskaffenhet, som gör den mindre tjenlig för annat, än svagare sädesslag.

Lin trifves öfverallt i Länet och odlas jemväl på de bästa orter till husbehof; men inom Marks härad skötes odlingen och beredningen af denna växt i stort och med omsorg samt tillverkas deraf väfnader till betydligt afsalu. Hampa odlas endast på spridda ställen och i ringare skala, så att afkomsten icke fyller Länets behof. Humla odlas åter mera allmänt till husbehof och på åtskilliga ställen jemväl till afsalu, hvilket sednare i synnerhet äger rum i Hesselskogs och Dahlskogs socknar på Dahlsländ samt i Kinds härad af Westergöthland, derifrån afsättningen till andra orter är betydlig. Kummia växer i åtskilliga trakter sjelfsådd på ängarne och sködas å Dahlsländ äfven till afyttring utom orten. Rofvor, morötter, kålötter och kålsorter odlas öfverallt af allmogen till husbehof och fruktträd träffas stundom äfven vid allmogens gårdar; men finare trädgårdsväxter och större fruktträdsplanteringar finnas i allmänhet endast vid ståndspersoners egendomar. Inom de socknar af Länet, som gränsa nära intill Göteborg, äro ställen, der trädgårdsskötseln drifves såsom näringsfång.

I frågan om antagne nya metoder vid jordbruksskötseln eller nya inrättningar till arbetskrafters besparande dervid må nämnas, att egentligen på Dahlsländ har Engelska flåhacknings- och jordbrännings-metoden, som funnits ofta förstöra matjorden, lemnat rum för ett annat odlingssätt med bränning efter plog, sålunda att blott en plogskifva i hvarje åkerteg sönderskåres, uppställes och brännes, hvilket sätt besparar arbete och förtär mindre af matjorden, men befördrar ändock bördigheten. Användandet af granris, i stället för spillning, vid potatesplanteringen är jemväl ett i sednare åren uppfunnet hjälpmedel, som efter hand alltmera antages. Nya redskap för jordens häfd äro deremot icke antagna; men de vanliga, plojen och harfven, bringas af hvarje

omtänksam jordbrukare i det skick, att jordens redning dermed kan åstadkommas. Undantagande tröskmaskiner och väderharpor till säds rengöring, hvilka vid större egendomar begagnas, hafva mekaniska inrättningar till besparande af arbetskraft icke heller kommit i allmännare bruk.

Till så vidt det i allmänhet låter bestämma sig, kan man antaga vanliga sämningstiderna vara: för vår-utsädet efter medlet eller emot slutet af April och första dagarne af Maj, samt för höst-utsädet medlet och slutet af Augusti samt början af September; och infaller skördetiden vanligast närmare början af Augusti samt räcker in i början och emot medlet af September månad. Afvikelserna måste dock vara många uti ett Län med så vidsträckt läge och så skiljaktiga naturförhållanden.

Vid medelmåttig skörd är spanmålsproduktionen uti de förut anmärkta delarne af Länet, hvarest åkerbruk utgör folkets hufvudnäring, mera än tillräcklig för behofvet inom hvarje ort, så att femtedelen eller kanske fjerdedelen kan anses gå till afsalu utom orten eller utom Länet. I Länets öfriga delar och synnerligast uti vissa socknar af Dahlsland närmast Norrska gränsen samt i de sydliga trakter, som omgifva eller tillstötta Borås och Ulricehamn, svarar deremot spanmålsproduktionen, äfven vid den rikaste skörd, icke på långt när emot konsumtionen, utan måste skillnaden för behofvets fyllande tagas ifrån andra orter; och sker detta vanligen i förstnämnde norra trakt från Norrige någon gång, men annars från nedra Dahlsland, samt uti sistnämnde södra trakter från Gotheborg, Halland och Skaraborgs Län, ifrån hvilket sednare tillförseln på Borås torg isynnerhet är betydlig; hvarförutan Kinds och Redvägs häraders invånare under sednare åren börjat inköpa mycket af den spanmål från Östergöthland, som hålles till salu i Jönköping. Vill man för Elfsborgs Län öfver hufvud jemföra spanmålsproduktionen emot konsumtionen, så blifver resultatet, att årligen större qvantiteter spanmål behöfva tillföras Länet från andra Län och orter, ehuru, genom åkerbrukets tilltagande och den utvidgade potatesodlingen, behofvet är mycket förminskadt, emot hvad det annars, vid en starkt ökad befolkning skulle vara. Genom approximation är utront, att vid knapp skörd utgör hela behofvet af tillförsel från andra Län och orter omkring 100,000 tunnor spanmål, men vid missväxt vida derutöfver ända till 150 å 160,000 tunnor och mera.

Jemte ofvan angifne orsaker till jordbrukets tillväxt kan man icke frånkänna en mera utbredd kunskap om bättre metoder vid jordbruksskötseln stort inflytande; och bör anmärkas, att förtjensten häraf tillhör jordbrukande ständs-

ståndspersoner med upplysning och nit för yrket, hvilka härutinnan gifvit exempel, det enda som i dylik fråga verkar direkte på allmogens öfvertygelse: Hushållnings-Sällskapets bemödande, att genom belöningar uppmantra allmogem till en ändamålsenligare jordens indelning och brukning, har dock något medverkat för detta ändamål. Såsom bidragande orsak kan äfven nämnas den ökade hågen för ägoskiften, skogs- och utmarks-delningar samt andra sådana företag, som lemna hvarje jordbrukare för sig mera frihet och bättre utrymme att efter egen erfarenhet skota sitt jordbruk; hvarförutan odlingslånen på vissa ställen kraftigt medverkat till oländig marks uppbyggnad och odlande; och slutligen må man icke förtiga den omvårdnad, en upplyst regering i sednare tider egnat åt jordbruket genom skyddande författningar, som auringen undanröjt direkta hinder för jordbruksnäringarnes uppkomst, eller lindrat och afskaffat vissa betungande sätt att utgöra beskattningen. Intrycket, sålunda gifvet till än större utveckling, forsvagas måhända endast af ett verkligt hinder; men detta, bristande afsättning på den öfverflödiga spannmålsproduktionen efter goda skördar, torde dock vara det svåraste att afhjelpa uti ett land, der stora städer saknas, der invånarne i de små, äfvensom i bergsbruks-orterna, sjelfva till stor del äro spannmåls-producenter, der ett utvidgadt fabrikk-system icke ännu finnes eller lätteligen torde kunna införas och der någon mellanhandel, till spannmåls uppläggande och förvarande för knappa år, icke i allmänhet äger rum. Man kan likväl ej skäligen påstå, att spannmålspriserna varit under goda eller medelmåttiga skördar de sednare åren här i Länet låga, annorlunda än i jämförelse med priserna efter missväxter; och detta förhållande, som egentligen bevisar, att de då af omständigheterna högt uppstegras, tyckes uti ett vidsträckt rike med under vintermånaderna afbruten vattenkommunikation ligga så djupt i sjelfva sakens natur, att det väl icke kan ändras, om än till någon del genom tjenliga författningar korrigeras. Så länge öfverproduktionen af spannmål icke kan föras riad eller torkad till torgs, möter dess uppläggande i större förråd en betydlig svårighet, som måste återverka på mellanhandeln med denna första nödvändighetsvara samt göra den både svår och dyr att åtkomma efter felslagua skördar, hvaremot emellertid annat hjälpmiddel ej läter finnas, än en väl afvägd tulltariff, som kan gynna spannmåls-utförsel efter goda och införsel efter svaga skördar.

I närvarande ställning kan bränvinsbränningen, betraktad såsom vehikel till åkerbruket, jemväl anses vara ett stundom nyttigt korrektiv emot spannmålsförråders hopande hos producenterne till förlägenhet och lidande för dem;

dock bör anmärkas, att bränningen inom detta Län egentligen är beräknad på afverkning af potates till bränvin. Att jordbruksnäringen nu ganska mycket beror af bränningsrättighetens fria utöfning måste dessutom medgifvas; och till exempel härpå kan i synnerhet åberopas förhållandet uti Wädtele, Kullings, Gäseneds och Wedens härader, hvarest allmogen i sednare tider företagit sig att, på en för öfrigt nog otacksam jord, odla potates i stort och deraf tillverka bränvin, som afsättes på andra orter med betydlig vinst för häraderne annars vanlottade jordbrukare och till ej ringa lättnad för dem vid kronoutskyldernes godtgörande.

b) *Boskapsskötsel* utgör, äfven då den betraktas skiljd från åkerbruk, en hufvudsaklig beståndsdel af folknäringen. Uti de delar af Länet, hvarest åkerbruket är i mesta flor, nemligen på slättbygden af Dahlsland och tillgränsande trakter af Westergöthland, har detta öfvervigtet; men på norra och vestra Dahl samt i andra trakter af Westergöthland, synnerligen Kinds härad, håller boskapsskötseln snarare jemvigt med åkerbruket och lemuar utöfver husbehovet mer eller mindre betydlig afkastning till afsalu.

På Dahlsland äro ängarne i allmänhet bördiga, hufvudsakligen naturliga och öfver hufvud svarande emot åkeru samt har den couperade delen af landet i synnerhet förmånen af godt och tillräckligt sommarbete. Ängskulturen försummas dessutom icke och användes dervid merendels klöfver- och timotejutsäde; men, äfven utan utsädda frön, underhålles gräsväxten af vild klöfver och andra tjenliga foderslag, när igenläggningen sker efter väl häfdad åker. Inom Westergöthland är ängsodlingen mindre utbredd och föga använd uti de södra trakterna, som likväl delvis hafva goda fodertillgångar från naturliga ängar: tillräckligt sommarbete finnes der nästan allmänt.

Hornboskapen på Dahlsland är i allmänhet af litet, men godt, inhemskt slag, som tilltager i godhet med ängskulturens utvidgande. Uti Westergöthland, der boskaps kreaturen oftare inköpas från andra orter, äro slagen mera blandade och sinsemellan skiljaktiga, likväl i allmänhet icke stora, fastän stundom ganska goda. Till racens förädling eller fortplantning af bättre racer har i intetdera af landskapen något blifvit tillgjordt, annorlunda än såsom undantag af jordbrukande ståndspersoner, hvilka mellanåt förskaffat sig större och bättre stamrace från andra orter. Oxar användas vid jordbruket och vid kortare körslor i alla delar af Länet samt på några ställen jemväl till mera långväga forslingar. Endast under höst-, vinter och vår-månaderne, eller så länge marken är frusen eller betäckt af snö och utan bete, nyttjas i allmänhet stallfodring för boskaps kreaturen.

Hästarne äro på Dahlsland af någorlunda god art och medelmåttig storlek, i synnerhet norr ut, hvarest iuhemska stammen är mycket blandad med den än bättre Norrska hästracen. Jemväl i öfriga delar af Länet äro hästarne, ehuru af flera olika slag, och mera små än stora, skäligen goda och väl underhållne i allmänhet. Relativt till hemmantal och folkvägd hålles mindre antal hästar uti de sydliga trakterne af Westergöthland, än annorstädes i landskapet, hvilket åter är följd af hemmanens inskränkta fodertillgångar; men uti vissa trakter af Länets norra del, der fodertillgångarne äro ymniga, kunde hästafveln ökas och utbildas till näringsgren, om hingstar af ädlare och goda slag funnos till racernas upphjelpande. Under dessa år hafva endast tvenne sådana hingstar funnits stationerade härstädes, deraf en från Strömsholm, tillhörande Kronan, och den andra tillhörig Hushållnings-Sällskapet. Emellertid försäljas ifrån Dahlsland årligen 2 till 300 fol, som vanligen inköpas af allmogen uti Westergöthland och Bohus Län.

Fårafveln är i det hela icke obetydlig. De får, som af allmogen uppdragas för eget behof till foda och beklädnad eller ock till afsalu, äro merendels grofulliga af Svenskt eller blandadt slag. Finulliga, ursprungligen af Tysk eller Spansk race, underhållas äfven hos en del ståndspersoner, men schäferi finnes endast vid Nohlbaga i Kullings härad för 250 får af electoral-race.

Getter finnas ännu i bergs- och skogstrakterne inom de mest nordliga och mest sydliga delarne af Länet; men för öfrigt äro dessa kreatur afskaffade såsom skadedjur i den mån jordbruket vunnit förkofran.

Svin uppfödas till betydlig mängd uti de seminanta delarne af Länet; och äfven annorstädes för husbehof. Deraf träffas på somliga ställen goda racer.

Af fjäderfå finnas i allmänhet gäss och höns. Gåsafveln är icke obetydlig på södra Dahlsland och å slättbygden af Westergöthland, utan lemna årligen öfverskott till afsalu.

Att boskapsafveln tilltagit öfver hufvud, om icke fullkomligen i bredd med jordbruket, åtminstone betydligt, visar sig af alla förhållanden och är äfven naturligt, då dessa näringar hafva på hvarannan en beständig vaxelverkan, så att den enas förkofran gifver medel vid handen till den andras. Om och huruvida bräuvinsbränningen bidrager till boskapsafvelns utvidgande kan vara svårt att afgöra, likväl synes gifvet, att den icke är ett nödvändigt vilkor för boskapsskötselns bestånd och att kreatursracerne snarare försämrans än förbättras genom njutningen af drank, ehuru det är onekligt, att denne i knappa foderår eller på orter, som hafva ringa hötillgång, lemna betydligt understöd åt ladugården; dock gör den utan tvifvel mesta nytta vid svinkreaturs uppfödande.

Boskapsskötselns afkastning i Länet torde numera fullt svara emot behofvet för det hela, fastän allmogen uti de magra, mycket befolkade trakterne söder ut årligen inköper både hästar och hornboskap från andra Län; ty genom försäljning från Dahlsländ anses förhållandet jemnadt; och i öfrigt förer allmogen ett sparsamt lefnadssätt öfverallt, för att kunna sälja något af lefvande kreatur samt ost, smör och andra viktualier, derå priserna under de sistförflutna åren varit fördelaktiga för säljaren.

Salpetertillverkning, som kan anses vara ett bihang till ladugårdsskötseln, har icke någonsin haft särdeles framgång i detta Län, ehuru skogstillgången kanske skulle medgifva dess allmännare utöfvande på en del orter.

c) *Skogar*, bestående hufvudsakligen af tall och gran, finnas ännu till stor vidd och betydelse inom Länet, särdeles på Dahlsländ samt i Wedens, Bollebygd och Kiuds härader af Westergöthland, hvarest skogen längst i söder till någon mindre del består af bok. Ek och andra nyttiga löfträd växa öfver hela Länet, dock mera spridda, endast utgörande smärre skogsparker och lundar.

Skogarne äro numera nästan öfverallt enskild tillhörighet och begagnas dels i samfällighet, dels storskiftade och äfven på några ställen enskiftade; varaude de socknar ganska få, som icke hafva skogsandelar till hemmanen, de flesta om ej alla på ettdera af nämnda sätt, härvid oafsedt jernbruken, under hvilka större skogstrakter vanligen innehafvas, merendels med äganderätt.

Af de fore detta Kronan förbehållne fyra kronoparker och fjorton kronoallmänningar hafva tvenne af de förra och delar af den tredje samt tolf af de sednare blifvit tid efter annan, på grund af de allmänna förfoganden, Kongl. Majt med Rikets Ständer i ämnet vidtagit, Kronan albände och till härader, socknar eller vissa hemman öfverlätna, med eller utan skatt, antingen till samfäldt bruk och nyttjande eller till fördelning emellan hemmanen. Deremot äro kronoparkerne Hunne- och Halleberg helt och hållet samt kronoparken Edsmärens till någon del bibehållne under Kronans äganderätt och ställde under Eders Kongl. Majts Befallningshafvandes härstädes förvaltning, för reglering och begagnande efter nyare traktuggningsättet, hvilket äfven allmänt å dessa skogar blifvit tillämpadt.

Dessutom äro, enligt nådigt cirkulär den 30 Mars 1849, i afseende på härads-allmänningarne vidtagne särskilde åtgärder för en ordnad förvaltning och hushållning, som, beträffande härads-allmänningen Brevikshult i Kullings härad, redan tillförene blifvit införd, så att förutnämnde åtgärder egentligen komma att gälla härads-allmänningarne Kuhleskog med Kronobotten och den

del af Risveden som är belägen i Bjerke härad, hvilka i sådant afseende äro under behandling af landtmätare.

Å kronoparken Edsmären, reglerad genom Kongl. brefvet den 1 Mars 1834, hvarest första blocket förut var inhägnadt och besädt, har tredje blocket, innehållande 900 tunnland, undergått lika behandling. Genom påbörjad afdikning afses att bringa en mosse af 200 tunnland uti skogsbördigt skick. Det andra blocket af denna park är ännu icke besädt, men har blifvit inhägnadt och försedt med särskild bevakning af en extra underjägare. De begge förstnämnde inhägnade och besädde blocken innefatta 1,907 tunnland.

Å kronoparkerne Halleberg och Hunneberg har ordnad hushållning efter fastställd traktuggnings-indelning fortgått å redan indelade 5 block. Beträffande återstående 6:te blocket, beror fastställda hushållsplanens verkställighet till hufvudsaklig del på sänkning af sjön Eldmörjan, hvarom förslag nu åter är bragt å bane. Ifrån 1831, då den regelmässiga hushållningen börjades, till närvarande tid har desse kronoparkers förvaltning inbringat 42,891 R:dr 2 sk. banko, hvilka såsom kontant behållning ingått till skogsplanterings-kassan. Sådant oaktadt har dock ståndskogen derstädes icke förminskats till qvantiteten, utan bibehåller uti planen föreskrifven virkesmängd. Under ifrågavarande fyra år är förhållandet med inkomster och utgifter för desse kronoparker följande:

Inkomster.

för försäldt virke år	1847	4,224:	42.	3.			
	1848	6,279:	21.	2.			
	1849	4,841:	26.	4.			
	1850	7,571:	30.	11.	22,917:	24.	8.
mulbetes-afgifter år	1847	264:	3.	6.			
	1848	209:	13.	6.			
	1849	214:	2.	7.			
	1850	205:	—	—	892:	19.	7. 23,809: 44. 3.

Utgifter.

Försäljningsprovision år	1847	168:	47.	9.			
	1848	251:	8.	6.			
	1849	193:	31.	8.			
	1850	302:	41.	5.	916:	33.	4.
					Transport	916:	33. 4.

För virkesupphuggning,
stängsel, frösädder samt
materialinköp . . . år

1847	1,048:	36.	11.		
1848	1,360:	26.	6.		
1849	1,814:	43.	4.		
1850	1,410:	30.	6.	5,634:	41. 3.
				6,551:	26. 7.

Vinst således 17,258: 17. 8.

Medium häraf utgör 4,314: 28. 5.

Härvid är dock att märka, det löner till jägeri-staten, inköp af hemman som, å kronoparken belägna, varit i enskildes ägo, jemte på allmän bekostnad verkställda nybyggnader å en del underjägare-boställen m. m., såsom icke tillhörande den egentliga förvaltningskostnaden, ej äro under förutnämnde utgifter inbegripne.

Emellertid lider det intet tvifvel att missbushållning med enskildes skogar, ett ofta omätligt svedjande, hvilket dock förmäles på vissa orter vara i aftagande, stark kolning och mindre noggrannhet vid förefallande hyggen fortfarande bidraga till skogarnes förminskning. Skogsrodjning sker sällan, än mindre återplantering efter fälld skog, i synnerhet uti skogstrakter som innehafvas af allmogen. Endast den ofvannämnde till menigheter öfverlemnade härads-allmanningen Brevikshult utgör härifrån ett undantag. Skogshushållningen är nemligen der ordnad och handhafves på ett förtjenstfullt sätt af en direktion, hvilken delägarne sjelfve utsett.

Att under förutnämnda förhållanden och den ökade skogskonsumtion, som ångfartygstrafiken måste medföra, skogarne äfven under ifrågavarande tid varit i aftagande kan ej betviflas. I allmänhet äro de likväl ännu tillräckliga för Länets behof och kunna från några orter fortfarande lemna tillgång på skogseffekter till betydligt afsalu, så framt ett bättre skogshushållningssätt skulle vinna inträde och af enskilde skogsägare med förtroende omfattas, hvilket dock ej torde kunna ske hvarken lätt eller snart i ett Län, der skogarne hufvudsakligen tillhöra allmogen. Ett nyttigt skogsbesparingsämne, nemligen brännstoff, är att tillgå på många trakter inom Länets; men hittills begagnas detta endast till någon liten del på södra Dahlsländ samt något mera i vissa härader af Westergöthland, hvilka orter, såsom delvis utgörande slättland, redan antingen lida skogsbrist eller måste afhemta deras behof af ved och virke från aflägsna ställen.

I byggnadssättet hafva förändringar, som verkat till skogsbesparing, icke blifvit i allmänhet vidtagne, utan har tvärtom allmogens tilltagande håg att bygga högre och rymligare boningshus, som på vissa orter bestå af tvenne våningar, snarare bidragit att öka skogsåtgången, äfvensom den måste hafva blifvit ökad i och för årligen tillkomna nya bostäder. Nästan alla hus på landsbygden och de flesta i städerna byggas för öfrigt ännu vanligen af träd; dock har en början blifvit gjord med andra byggnadsämnen användande, nemligen sten, brändt och obrändt tegel samt kalkbruk, i Borås och synnerligast i Wenersborg. Stängsela verkställes ännu i allmänhet på skogens bekostnad; dock har bruket af stenmur omkring ägora, äfvensom något af jordvallar, i sednare tider tilltagit och jemväl bland allmogen vunnit efterföljare. Någon ingripande reform i dessa afseenden läser icke kunna förväntas, innan bristen på skogseffekter blifvit så tryckande, att den dertill tvingar.

d) *Bergsrörelse.* Större och rikhaltigare jernmalmsgrufvor finnas icke inom Länet; dock begagna Billingsfors bruksägare i mindre mån fortfarande malmfyndigheten i kringliggande ort. Som denna likväl hvarken är tillräcklig eller till tackjernsblåsning fullt tjenlig, måste malm hemtas ifrån Wermlands, Nerikes och Smålands bergslager.

Af till bergsrörelsen hörande handteringar äro stångjerns- och manufaktursmiden samt stålbränning hufvudsakligen de, som jemut och med alfvar bedrifvas vid 12 bruk med 25 stångjernshamrar och 8 till en del samma bruk med 8 ämnesshamrar samt vid 3 af bruken i stålugnar. Efter de underrättelser, som möjligen stått att erhålla, kan tillverkningsvärdet vid samtliga dessa verk, inberäknadt rudimaterien, antagas till omkring 364,366 R:dr 12 sk. per medium årligen.

De i Länet befintliga 2:ne kopparhamrar förädla årligen i medeltal 182 Skk köpekoppar, hvaraf tillverkningsvärdet approximativt kan beräknas till 27,300 R:dr; varande i öfrigt med bruken timade förändringar att inhemta af den särskilda härvid fogade tabellen.

Till bergsrörelsen kan för öfrigt räknas: ett täljstensbrott i Wedbo härad, hvarst till afsalu förfärdigas grafstenar, milstolpar och vägvisare samt grytor och andra käril; flera skifferbrott inom Nordahls härad, dervid takschiffer tillverkas jemväl till afsalu utom orten, qvarnstensbrott inom Nordahls och Gäseneds härad, derifrån orternes allmoge upphugger qvarnstenar för husbehof och jemväl till afyttring åt andra orter; kalkugnar, deraf inom Wäne härad vid foten af Hunne- och Halleberg finnas elfva stycken med rik tillgång på kalksten, och hvilka vanligen för året tillverka och afsätta minst 1,000 tunnor

kalk hvardera, hvarförutan åtskilliga mindre kalkstensbrott finnas på andra spridda ställen inom Länet och begagnas till kalkbränning för ägarnes eller grannars husbehof. Vardet af tillverkningarne vid samtliga de öfriga verken kan icke med någon säkerhet beräknas.

e) *Fabriker, Bruk och öfriga Verk* på landet, hvilka icke höra till bergsrörelsen. *Sågverk och Sågar* finnas i större skala å Trollhättan och Lilla Edet, vid Götha-elf samt vid Uppered och Skåpefors på Dahlsländ. För öfrigt saknar icke någon del af Länet mindre salu- och lego-sågar.

Sågverken på Dahlsländ äro grundade på stockfångst från egna och andra skogar inom orten; men de vid Götha-elf belägna sågverk, alla grundade på köptimmer, förses dermed från andra orter och hufvudsakligen från Wernland; och har under dessa fyra år samt särdeles sednare delen deraf sågverksrörelsen, med afseende å den lifliga exporten, bedrifvits med öfvervägande fördel; dock kan, i saknad af nödiga uppgifter, det årliga tillverkningsvärdet ej uppgifvas.

Skeppsvarf äro anlagda och hafva med fördel bedrifvits vid Trollhättan och Gamla Lödöse med 51 arbetare samt inbringa tillsammans årligen en inkomst af 12,000 R:dr. Invid Wenersborgs stad finnes jemväl skeppsvarf, hvarest under ifrågavarande tid blifvit byggda större fartyg till afsalu på Götheborg och Norrige. Fartyg äro jemväl till och med af 120 lästers dräglighet nybyggda vid Hauström i Flundre härad, Önafors och Kakeliden i Wäne härad samt Garn i Ahle härad.

Jerngjuterier hafva blifvit anlagda vid Trollhättan och Lockerud i Wäne härad. Det förra, förenadt med mekanisk verkstad, sysselsätter 54 arbetare med årligt tillverkningsvärde af 27,000 R:dr. Å det senare sysselsättas 28 personer, med hvilka 400 *SkZ* stapelstadsvigst förarbetas med värde af 14,000 R:dr.

Tegelbruk. Af sådana finnas 36, men tillverkningsvärdet kan icke uppgifvas.

Pappersbruk finnas 5.

Glasbruket vid Limnared är förbättradt, så att tillverkningsvärdet ökats till 30,000 R:dr.

Mekaniska bomullsspinnerier finnas vid Näs i Wädtele härad, Sjuntorp i Flundre härad och å Trollhättan; utgörande tillverkningsvärdet vid Näs 320,000 R:dr, vid Sjuntorp 85,400 R:dr och vid Trollhättan 17,900 R:dr.

Mekaniska konstväfverier med tillhörande dressningsmaskiner, blekeri- och appreter-verk finnas vid Rydboholm, Källäng och Rosendahl i Marks härad. Det förstnämnda är i synnerhet en storartad och dyrbar anläggning af fabriks-
idkaren

idkaren Sven Eriksson, genom hvars företagsambet den årligen vinner i omfång och förbättringar. Under 1850 sysselsattes här 284 personer; och tillverkades:

Blekta och färgade bomullstyger, 1,850,662 alnar till värde af 351,853: 16. 6.				
Oblekta bomullstyger	165,324	»	»	»
				26,942: 10. —
eller tillsammans 2,015,986				» » B:ko R:dr 378,795: 26. 6.

Under innevarande år, då tillverkningsvärdet vid Rydboholm uppgått till 387,357 R:dr 14 sk. 4 rst. banko, har bemålde fabriksägare uppfört en ny fabrik, kallad Svaneholm, belägen i Seglora socken $\frac{1}{2}$ mil från Rydboholm, beräknad att med 300 machin-väfstolar och 150 arbetare drifvas med vatten för tillverkning af bomullstyger, hufvudsakligen så kalladt Moleskin och Manchester.

Klädesfabriken vid Näs har drivits sedan 1848 endast för tillverkning af vadmal, men en ny klädesfabrik är inrättad vid Trollhättan med årligt tillverkningsvärde af 8,000 R:dr.

Färgerier finnas 14 till antalet, en del, i följd af Kongl. Förordningen den 22 December 1846, ånyo anlagda. Vid Näs, Sjuntorp och Trollhättan äro de inrättade i sammanhang med spinnerierna och är å förstnämnde ställe blekeri dermed förenadt.

Valkar och Vadmalstampar äro 44, Garfverier 32, Pottaske-bruk 7 och Oljeslagerier 3, hvarjemte finnes ett Cementverk för beredande af murbruk till murning under vattnet.

Mjölqvarnarnes antal är 650 med 804 par stenar. De invid Götha-elf belägne och en del andra qvarnar, som hafva oafbruten vattentillgång alla årstider, äro i synnerhet indräktiga; och mjölqvarnarnes afkastning i det hela måste så mycket heldre vara i stigande och ganska betydlig, som sädeskonsumtionen årligen ökats i bredd med en tilltagande befolkning; men att approximativt bestämma qvarnafkastningens totalbelopp låter sig ej göra på grund af tillgänglige upplysningar i ämnet.

f) Binäringar. Jagt idkas vanligen mera till nöje och tidsfördrif än såsom binäring; dock kan den någongång, i synnerhet hvad beträffar rofdjursjagten, lemna bidrag till idkarens försörjning.

Fiske bedrifves till husbehof i alla delar af Länet, hvarest sjöar och vattendrag lemna tillfälle dertill. Mera betydligt och äfven till afsalu idkas fisket i Wenern och Götha-elf, der äfven lax fångas.

Biskötseln idkas mer eller mindre i nästan alla delar af Länets, förnämligast söderut, dock icke heller utan framgång på Dahlsland. Partier af vax kunna således årligen försäljas utom Länets till Stockholm och Götheborg.

Tjäru- och *Bäckbränning* bedrifves i smått på några ställen å Dahlsland och annorstädes, hvaräst tjäruvirke efter nedfäld skog finnes; dock sådant endast till husbehof och afsalu åt grannar.

Kolning för jernbruken, der sådana finnas, och i öfrigt för afsalu i städerna utgör en för allmogen vigtig binäring, synnerligen på öfra Dahlsland.

Körslor för jernbruks- och sågverksrörelsernes behof samt forsling af köpmansgods mellan Götheborg och uppstäderna i vestra delen i riket kunna anses såsom binäring för invånarna i vissa trakter af Länets. Likaså flottning af timmer, sågstockar och virke för dem, som bebo stränderna af sjön Stora Lee och dermed förenade vattendrag samt af Wenern och Götha-elf.

Tillverkningen för hand af ylle-, linne- och bomullsväfnader, antingen af hemspunnet eller inköpt garn, är inom södra delen af Länets, förnämligast Marks, Kinds och Åhs härad, en högst vigtig näringsgren, deraf den talrika befolkningen uti dessa merendels sterila trakter i ganska hufvudsaklig mån hemtar medel för uppehälle och bestånd. Det tillverkningsbelopp härifrån, som årligen utom Länets afsättes genom gårdfarihandel, uppgår till omkring två millioner alnar af alla slag, förutan band, strumpor, tröjor, vantar, täcken och ryor; och den afsättning utaf sålunda tillverkade ylle-, linne- och bomullsväfnader, som särskildt äger rum genom resehandlande från Borås och Ulricehamn samt genom personer i dessa städer eller på landsbygden, hvilka dermed drifva handel i parti på andra inländska städer och orter samt på Norge, är ännu mera betydlig samt uppgående vanligen till dubbelt, oberäknadt hvad på begge dessa sätt förtryts af i Halland tillverkade väfnadsartiklar. Efter approximativ beräkning kan förläggares och tillverkares vinst af ifrågasvarande väfnadsindustri uti Länets anses utgöra i medeltal 450 å 500,000 R:dr om året; och förtjenar härvid anmärkas, att, oaktadt tillverkningsbeloppet vid Rydboholms konstväfverifabrik årligen blifvit ökad, synes sådant äfven under ifrågasvarande fyra år icke hafva menligt inverkat på husväfnadsslöjden, hvilken tvärtom finnes hafva samtidigt varit i tilltagande jemte afsättningen på tillverkningarna.

För öfrigt tillverkas husväfnader af ull, lin och bomull inom alla delar af Länets, oberäknadt den södra, något deraf äfven till försäljning åt städernas invånare, men i allmänhet för eget husbehof; och synes händighet i väfnadsyrket alltmer utbreda sig.

Läderberedning, oafsedt den som sker vid anlagda ordentliga garfverier, utgör på några orter inom Länet en allmogens binäring. Den sträcker sig dock egentligen till grannars och närboendes betjenande.

Trädarbeten, bestående af laggkäril, trädkor, träd tallricar, såll, askar, korgar, väfskedar och mera dylikt, förfärdigas af allmogen på åtskilliga orter inom Kinds, Wedens och Bollebygds härader i synnerhet och föras till afsalu jemväl utom Länet; dock kan förtjensten af denna binäring i det hela icke vara så särdeles betydlig.

Lie- och skärsmide samt tillverkning af linhäcklor, kardor, skrubbor, nålar, hakringar och mera sådant småkram drifves såsom bihandling af allmogen i några trakter af Kinds härad, både för Länets behof och till afyttring utom Länet.

Timmermans- och murarehandtverket utöfvas såsom binäring af allmogen i Ahle och Bjerke härader samt delar af Kullings och Wäne härader, äfvensom timmermanshandtverket uti ett par socknar på Dahlsland närmast Werm-ländska gränsen. För detta ändamål ske årligen tidtals utvandringar till mer och mindre aflägsna orter utom Länet, derifrån besparade arbetslöner återbringas till ett ej obetydligt belopp hvarje år. Dessutom finnas i Wedens härad flera hemmansbrukare, som äro så kunnige mur- och byggmästare, att de entreprenera om kyrkors samt andra större byggnaders uppförande och inredande.

Såsom särskild binäring vid jordbruket förtjenar bränvinsbränningen att särskildt omförälas. Enligt hvad förut är anmärkt, utgör den en icke oviktig näringsgren inom vissa härader, men har på sednare åren blifvit betydligt inskränkt. Till upplysning härom meddelas att debiterade bränvinsbränningsafgiften utgjort:

År 1842	54,528:	16.	—
» 1843	45,458:	6.	6.
» 1844	50,240:	19.	—
» 1845	41,975:	29.	4.
» 1846	41,484:	47.	—
» 1847	33,785:	14.	6.
» 1848	36,443:	17.	6.
» 1849	39,933:	21.	2.
» 1850	31,910:	43.	11.

Handel. Utom den som å landsbygden städse drifvits med spanmål, bränvin, kreatur, skogseffekter, ladugårdsalster samt i allmänhet landtmannavaror, idkas äfven enligt den i Kongl. Handels-Ordningen den 22 December 1846

medgifna handel med specerier och dylikt, å Dahlsland af 20 samt i Westgöthadelen af Länet af 45 särskilde personer; men från alla orter förspörjes klagomål deröfver, att lättade tillfällen till eihållande af kram och öfverflödsvaror på kredit eller emot landtmanna-produkter uppkalla förut vanligen okända behof och ökade lefnadsomkostnader. Så saknas icke heller exempel derpå att, der salubod å landet uppstått, en och annan hemmansägare blifvit djupt skuldsatt eller till och med gått under, äfven om icke dryckenskap varit hufvudorsaken; men der denna last tillika vunnit insteg har obeståndet vanligen ännu hastigare inträdt. Icke heller förmåles näringen för de å landet handlande sjelfve lända till någon bättnad; ty, i följd af vedertagen vana, sträcket utborgning nog långt, så att ej sällan känbara förluster inträffa; och följer häraf ömsesidigt en vantrefnad, hvilken för all loflig handtering borde vara främmande, Urartar nu, såsom äfven förmåles inträffa, en sådan salubod äfven till ett bränvinsminuterings-ställe, utan att sådant kan af den fåtaliga kronobetjeningen annorlunda än genom åtal förekommas, så måste olägenheterna af en friare handelsnäring på landet vida öfverväga fördelarne. Då emellertid desse sednare äfven äga vigt och öfverklagade olägenheter höra försvinna i den mån allmogen inser vådan af missbruken, torde, till förebyggande af de sednare, endast böra stadgas att, utan kommunernes samtycke, beviljande af handelsrättighet på landet icke må äga rum.

Den så kallade gårdfarihandeln, till hvars utöfvande allmogen i 7 härader af Westergöthland af ålder ägt rättighet, har under ifrågavarande 4 år, i följd af Kongl. Förordningen den 19 Januari 1847, åter dragit sig från städerna till landet samt följaktligen der icke obetydligt ökats samt utgör en för distriktet ganska vigtig binäring. Den begagnas likväl nästan endast af allmogen från Kinds, Åhs och Redvägs härader; och förhåller sig de utdelade passens antal sålunda:

1847 Januari	258.
— September	246.
1848 Januari	315.
— September	324.
1849 Januari	379.
— September	364.
1850 Januari	437.
— September	433.

Af sålunde förpassade personer afyttras gårdfarihandels-distriktets betydligaste slöjdtillverkningar, hufvudsakligen bestående af väfnader, i alla delar af riket och i Norrige. Utöfningen af ifrågavarande handelsfrihet, som ej saknar likartade exempel inom andra Län, fastän der ej grundade på särskilda privilegier, är, i anseende till de sju häradernes svaga och inskränkta samt för folkstockens underhållande otillräckliga jordbruk, ett nödvändigt vilkor för allmogens bestånd och derjemte ett verksamt medel till det välstånd, som ofta visar sig både inom de orter, hvilkas invånare begagna gårdfarihandelsrättigheten, och ibland de orters invånare, som numera lemna denna rättighet obegagnad, sysselsättande sig hemma med tillverkning af väfnader och förfärdigande af andra föremål för gårdfarihandeln; och gäller detta sednare i synnerhet om det stora och folkrika Marks härad, hvarest hufvuddelen af väfnaderna tillverkas med mycken flit och en skicklighet, som förtjenar all uppmuntran. Gårdfarihandeln i och för sig sjelf, fastän underkastad äfventyr och förluster, inbringar visserligen ännu, oberäknadt den vinst förläggare och tillverkare åtnjuta, en ungefärlig inkomst af 60 à 70,000 R:dr om året.

Sjöfart. Seglationen på Wenern och Götha-elf, till så vidt den har till föremål jern- och trädvarors transporterande från Wermland och Dahlsländ med flera orter till Götheborg samt återtransport af stapelstadsvaror, lemna någon biförtjenst äfven åt den allmoge, som bebor sjö- och elf-stränderne; och i ofrigt förse Wädtele, Able och Flundre härader staden Götheborg ärligen med något sjöfolk, deraf en inkomst, fastän ringa, således jemväl torde tillskyndas hemorten genom sjöfolkets besparade månadsbyror.

Handtverkerier på landet. Enligt den till Kommers-Kollegium för år 1850 afgifna berättelse funnos då på landsbygden 145 skraddare, 136 skomakare, 7 snickare, 8 smeder, 22 garfvare, 4 glasmästare; och begagnades af alla dessa tillhopa 183 arbetare.

Härvid må dock anmärkas att allmogen flerestädes öfvar en del af dessa handtverk, såsom husslöjd, utan att idkare deraf äro såsom handtverkare särskildt upptagne.

Undantagande de betydligare binäringarne inom södra delen af Länet, har det icke varit möjligt att med tillförlitlighet utröna den ungefärliga inkomst, de öfriga ärligen lemnat, emedan uppgifter härom i allmänhet saknas och svårligen stå att erhålla. Dock har väfnadsindustrien synbarligen tilltagit.

I afseende på allmänna arbetsföretag samt land- och vatten-kommunikationer anmärkes: att omläggning af allmänna landsvägen förbi Hattås backar i

Redvägs härad emellan Gullereds och Ledshestra gästgifvaregårdar, uttappning af Hössna mader i samma härad med statsanslag af 8,386 R:dr samt sänkning af Haserås sjö jemte upprensning af Lerby och Snapperuds elfvar med statsbidrag af 3,600 R:dr blifvit verkställda, hvarigenom betydliga odlingslägenheter tillvunnits åtskilliga hemman. Förslag äro jemväl afgifna till vägomläggningar i Able och Tössbo härader samt upprensning af Säfve å i Kullings härad; men begärda anslag hafva icke under denna tidrymd utfallit.

Till förbättrande af landsvägen emellan Wenersborg och Fredrikshall hafva åtskillige Wahlbo härads komiterade trädt i verksamhet. Kartor jemte kostnadsförslag äro deröfver upprättade.

Likaledes pågår enahanda undersökning i afseende på allmänna vägen emellan Borås och Ulricehamn; och frågan om vägomläggning emellan Borås och Göteborg, hvilken i anseende till menigheternes stridigheter måst falla, har nu åter blifvit bragt å bane.

§ 3.

Politisk Författning.

a) *Kammarverk.* Häraf lemna statistiska tabellen en allmän öfversigt. Under åren 1847—1850 har icke något hemman förfallit i ödesmål ej heller något krononybygge blifvit upptaget. Deremot äro ett ödeshemman samt 2:ne lägenheter å allmänningstrakter upptagne och skattlagde; 15 nya qvarnar med 27 par stenar privilegierade samt 12 äldre qvarnar dels ändrade från fot till hjulgång och dels tillökte med 16 nya par stenar; 21 stenpar för grofmäld och 3 par för siktmäld skattlagde; 10 nya sågqvarnar och 1 vadmalstamp privilegierade.

Laga skiften och utflyttningar i följd deraf jemte andre landtmäteri-förrättningar hafva fortgått i ungefärligen lika mån som tillföre. Beloppen af beviljade understöd för utflyttningar hafva utgjort:

för 1847	2,406: 39. 2.
» 1848	4,700: 15. 10.
» 1849	6,268: 38. 6.
» 1850	6,573: 32. —

Enligt den af Öfver-Direktörs-Embetet vid Landtmäteriet till Kongl. Maj:t i underdånighet för 1850 afgifna berättelse om skiftesverket äro inom Elfsborgs Län nämnde år afslutade 171 laga skiften och 158 andra förrättningar, samt under föregående fyra år afslutade 407 laga skiften och 243 andra förrättningar; men ändock äro till 1851 balanserade 804 laga skiften och 401 andra förrättningar.

Vidare inhemtas af samma berättelse att antalet af under nämnde år afslutade förrättningar varit af laga skiften störst i Elfsborgs och minst i Norrbottens Län; att af från förutgående fyra åren afslutade förrättningar största antalet laga skiften finnes i Elfsborgs och det minsta i Norrbottens Län; att antalet påbörjade, men oafslutade förrättningar varit af laga skiften störst i Elfsborgs och minst i Gottlands Län samt af alla andra störst i Elfsborgs och minst i Norrbottens Län; att antalet af vid 1850 års slut icke handlagde förrättningar varit af laga skiften störst i Elfsborgs och minst i Kopparbergs Län; att summan af år 1850 handlagde förrättningar varit af laga skiften störst i Elfsborgs och minst i Norrbottens Län; att balansen från föregående år varit af laga skiften störst i Elfsborgs och minst i Norrbottens Län; att antalet utfärdade förordnanden varit för laga skiften störst i Elfsborgs och minst i Norrbottens Län; att af slutligen redovisade förrättningar det största antalet belöper på Elfsborgs och det minsta på Norrbottens Län, samt att balansen till år 1851 är af laga skiften störst i Elfsborgs och minst i Norrbottens Län, eller allt, med få undantag, samma förhållanden som 1849.

Angående skiftesverkets ställning i det hela för Länet vid 1850 års slnt äro genom kronobetjeningen infordrade de uppgifter som varit att tillgå; och utvisar deröfver af Förste Landtmätaren upprättad tablå i sammandrag följande förhållande, angående hemman som undergått, kunna antagas skola undergå eller ock anses icke komma att undergå laga skifte, nemligen:

Sammandrag för Elfsborgs Län öfver förmedlade mantal,

	Hvilka undergått fastställt En- eller laga skifte och storskifte, som troligen icke rubbas.			Hvilka troligen komma att undergå laga skifte.			Hvilka troligen icke komma att undergå laga skifte.		
	På alla ägora.	På endast inägora.	På endast utägora.	På alla ägora.	På endast inägora.	På endast utägora.	På alla ägora.	På inägora.	På utägora.
Marks härad	169 $\frac{1}{2}$	—	—	284 $\frac{1}{2}$	—	—	49	—	—
Bollebygd dito	41 $\frac{1}{2}$	—	—	42 $\frac{3}{2}$	—	—	3 $\frac{3}{2}$	—	—
Wedens dito	61	—	—	74 $\frac{3}{2}$	—	—	9	—	—
Redvägs dito	88 $\frac{3}{2}$	311 $\frac{1}{2}$	26 $\frac{1}{2}$	168 $\frac{3}{2}$	38	57 $\frac{3}{2}$	33 $\frac{1}{2}$	20 $\frac{3}{2}$	7 $\frac{3}{2}$
Kinds dito	235 $\frac{1}{2}$	4 $\frac{1}{2}$	11 $\frac{3}{2}$	254 $\frac{3}{2}$	26 $\frac{1}{2}$	16 $\frac{1}{2}$	13 $\frac{1}{2}$	4 $\frac{1}{2}$	—
Kullings dito	61 $\frac{3}{2}$	—	—	241 $\frac{1}{2}$	—	—	—	—	—
Gäseneds dito	291 $\frac{1}{2}$	66	24 $\frac{1}{2}$	53 $\frac{1}{2}$	831 $\frac{1}{2}$	146 $\frac{1}{2}$	13 $\frac{1}{2}$	28 $\frac{1}{2}$	—
Åhs dito	61 $\frac{1}{2}$	—	1	210	—	8	—	—	—
Wädle dito	113 $\frac{1}{2}$	—	—	30 $\frac{1}{2}$	—	—	18 $\frac{1}{2}$	—	—
Ahle dito	229	—	—	18 $\frac{1}{2}$	—	—	—	—	—
Flundre dito	40 $\frac{1}{2}$	22 $\frac{1}{2}$	14	20 $\frac{1}{2}$	21 $\frac{1}{2}$	30 $\frac{1}{2}$	—	—	—
Bjerke dito	26 $\frac{1}{2}$	—	—	42 $\frac{1}{2}$	—	—	13	—	—
Wäne dito	160 $\frac{1}{2}$	4	2 $\frac{1}{2}$	7	$\frac{1}{2}$	3 $\frac{1}{2}$	7	—	—
Sundahls dito	220 $\frac{1}{2}$	2 $\frac{1}{2}$	7 $\frac{1}{2}$	12	—	—	—	—	—
Nordahls dito	81 $\frac{1}{2}$	—	—	37 $\frac{1}{2}$	—	—	7 $\frac{1}{2}$	—	—
Wahlbo dito	101 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	3	84 $\frac{1}{2}$	3 $\frac{1}{2}$	2 $\frac{1}{2}$	4 $\frac{1}{2}$	—	—
Wedbo dito	167 $\frac{1}{2}$	18 $\frac{1}{2}$	9 $\frac{1}{2}$	101	—	—	—	—	—
Tössbo dito	72 $\frac{1}{2}$	10 $\frac{1}{2}$	6 $\frac{1}{2}$	36 $\frac{1}{2}$	—	—	28 $\frac{1}{2}$	—	—
Hela Länet	1962 $\frac{1}{2}$	162 $\frac{1}{2}$	105 $\frac{1}{2}$	1719 $\frac{1}{2}$	173 $\frac{1}{2}$	264 $\frac{1}{2}$	200 $\frac{1}{2}$	54 $\frac{1}{2}$	7 $\frac{1}{2}$

Hemmansklyfningen har sålunda betydligt fortgått, hvarjemte anläggning af jordtorp, dagsverksskyldiga under hemman, synes vara i tilltagande, utan tvifvel till bättnad för hemmansägares jordbruk.

Nya gästgifvaregårdar äro, i följd af vägars upparbetande eller indelning, inrättade vid Rådane i Tössbo härad, vid Årbol och Räfmarken i Eds socken samt vid Rörviken i Nössemarks socken; hvarförutan gästgifverier på vägen åt Norrige

Norrige blifvit flyttade från Wagne till Wängsjö samt från Norra Onsön till Westre Hökesäter, allt inom Wedbo härad; och var vid 1850 års slut skjutsningen ställd på entreprenad vid 13 gästgifvaregårdar.

Strömrensningar till förekommande af vattenöfversvämning å odlade eller odlingsbara marker hafva blifvit på flera orter verkställda, synnerligen uti Kullings och Gäseneds härad, der ordentliga strömrensningsslag af orternas invånare blifvit inrättade och försedde med af Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande fastställda reglementariska stadganden.

b) *Statsbidrag*. Deras värdesbelopp å hvarje beskattnings- och prestationstitel utvisas i allmänhet af statistiska tabellerna, särskildt för hvart slags hemman och för hvarje näring. Till upplysning om vissa förhållanden, som härmed äga sammanhang, får dessutom i underdånighet anmärkas följande:

Efter roteringsindelningen uppställer och underhåller Elfsborgs Län till Rikets försvar:

af Westgötha regemente, som är indeladt till kavalleri, men af-	
sutit på 30 år	208 man.
» Elfsborgs infanteri-regemente	1,191 »
» Westgötha Dahls dito, 6 kompanier	900 »
» Båtsmanshållet 87	} 147 »
jemte städernas kontingent 60	
Den år 1826 tillkomne ordinarie roteringen för dittills oroterade hemman svarar emot	5 »
och extra roteringen, efter skedd jemkning i detta roteringsbesvär	155 »

Hela kostnaden för rustning och rotering utgör, enligt statistiska tabellen för landet, hvilken är grundad på de från hvarje fögderi särskildt gjorda och sinsemellan, i följd af olika förhållanden, skiljaktiga beräkningarne, 114,810 $\frac{1}{2}$ R:dr, hvartill kommer vakans-afgiften i fredstid för städernas båtsmansnummer 3,707 R:dr 6 sk. 1 rst., eller tillsammans 118,517 R:dr 42 sk. 1 rst.

Roterings-prestationen, som numera, efter allmännaste förhållandet, beräknas och bestämmes till visst värde årligen vid markegångs-sättningarne, har sålunda år 1850 ansetts motsvara för hvarje soldat-rote vid Elfsborgs och Westgötha Dahls regementen, vanligen bestående af 1 $\frac{1}{2}$ mantal, äfvensom för Westgötha regementes hvarje rusthållsnummer, 38 R:dr, samt likaledes för ett helt hemman tillhörande båtsmansroteringen 10 R:dr banko.

Klereciets aflöning ingår endast till så vidt i statistiska tabellerna, som den af skattdragande hemman, inrättningar, näringar och personer särskildt och årligen utbetalas. I sådan del rättar den sig merendels efter tiondesättning och gamla eller nyare ofverenskommelser, som dels äro af Kongl. Majt stadfästade eller nyare tid eller ock i allmänhet endast gälla för den lönade prestmannens tjenstetid. Utgiften härtill, inberäknad kyrkobetjeningens aflöning, är för ena orten så olik den andra, att hvarje från det hela dragen slutsats om samma utgifts belopp på hemmantal eller annorledes skulle blifva förvillande. Detta onus är dock ganska säkert på landsbygden ett bland de betydligaste, då beloppet deraf kanske uppgår till 15, 20, 25 och ända till 30 Rdr banko på helt mantal om året, oberäknadt de så kallade jura stolæ. I städerna deremot äro invånarnes afgifter till klereciet jemförelsevis mindre och således vanligen föga betungande.

Med afseende på fattigförsörjnings-kostnaden anmärkes, att den i allmänhet är för lågt upptagen uti statistiska tabellerna, som för landet grundats endast på de uppgifter, som kronofogdarne kunnat förskaffa sig och hvilka ofta varit ganska ofullständiga.

För väghållningen på landet erfordras årligen från och med fyra till och med sexton ökedagsverken af hvarje helt mantal, i förhållande till lokalen samt något mera vid tillfälliga större skador å vägarne. Egentligen är dock väghållningsbesväret, när vägarne jemnt och försvarligt underhållas, icke betungande i förhållande till hvad siffran derom utvisar, emedan bidraget dertill för det mesta utgår in natura eller genom arbete på sådane mellantider af året, då hemmansbrukaren och hans dragare äro mindre upptagne af andra göromål och körslor; men det är sannolikt att väghållningsbesväret blifvit drygare eller erfordrat flera dagsverken, sedan väglagningstiden och vägsynerna förflyttades in på sommaren; och likväl förenar sig dermed den allmänna olägenhet, att vägarne nu äro ojemna och tunga för trafiken under sommar-månaderne, då de annars borde och kunde vara goda. Nämnde olägenhet torde dock motvägas af den omständigheten, att väglagnings verkställande sommartiden anses falla sig bekvämligast för de väghållningsskyldige i allmänhet och fördelaktigare i det fall, att den inträffar på en tid, då jordbruksarbetet lemnar mera ledighet dertill, än vår och höst, i synnerhet när missgynnande väderlek för brukning och skörd försvårar detta sednare angelägna arbete.

Hvad tabellerne upptaga under rubriken: diverse afgifter, onera och allmänna besvär, utgår på landsbygden för kyrko-, prestgårds- och tingshusbyggnad, inqvartering, skallgång och andra jaganstalter, tingsgästning och hä-

radstjenares aflöning, kurhusmedel, barnmorske-aflöning, djeknepenningar, kollekt- och stamboksmedel och riksdagsmannas-arfvode, samt i städerna för kyrko-, skole-, rådhus- och andra publika byggnader, brandiedskaps underhållande, magistraters och stadsbetjentes aflöning, inqvartering, kurhusmedel, djeknepenningar, kollekt- och stamboksmedel och riksdagsmannas-arfvode, med flera tillfällige kommunalutgifter. Beloppet af samtliga desse afgifter, både i det hela och för hvarje del särskildt, är allt för olika, orter och städer emellan, att kunna sammanföras och beräknas till något visst å hvarje hemman, bruk, inrättning, näring eller person med den tillförlitlighet i kalkylen, som för ändamålet skulle erfordras.

Såsom bihang, till upplysande af grunderne för persedelvärdets beräkning i tabellerna, medföljer slutligen vidfogade sammandrag öfver 1847—1850 ärens markgångar.

c) *Politi*. Öfver lagarnes verkställighet och allmänna säkerheten åligger det Eders Kongl. Majts Befallningshafvande att vaka, dervid biträdd på landet af 6 kronofogdar och 27 länsmän, af hvilka sednare polismaktens anseende och verksamhet nästan uteslutande måste i första hand upprätthållas för en folkmängd af 245,000 människor, spridde på 114 qvadratmil.

Det må då anföras såsom ett talande och ojäfaktigt bevis på folkets laglydnad och höjelse för ordning, att dessa elementer äro så öfvervägande, att allmänna säkerheten, om äfven undantagsvis störd af enstaka förbrytare, kunnat med förutnämnda inskränkta medel upprätthållas.

För att lemna ett ungefärligt begrepp om den tilltagande mängden af de göromål, hvilka i öfrigt åligga Läns-Styrelsen, torde böra nämnas att inkomna mål vid dess begge expeditioner utgjort:

År 1847	16,289.
» 1848	18,194.
» 1849	19,052.
» 1850	22,358.

Af dessa mål utgjorde under sistnämnde år skuldfordringsmålen det jemförelsevis största antalet eller 11,794, en höjd till hvilken de icke någonsin tillförene uppgått.

Orsaken dertill är icke lätt att utreda, då missväxt sednare än 1847 icke inträffat. Emellertid är det känt att under 1849 och 1850 en stockning inträffat i ortens, om icke i hela rikets, penningarörelse, hvilket haft till följd att

ortens penninge-inrättningar, utgörande jemte Låne-kontoret i Göteborg en här i staden inrättad afdelning af Wermlands Provincial-bank och i Borås en afdelning af Örebro Privat-bank, föranlåtits ganska betydligt inskränka sin penningörelse. Härtill kommer att allmogen på södra Dahlsland, hvilken mest hemsöktes af anmärkte penninge-förlägenheten, af nästföregående års goda penninge-konjunktur förleddes inlåta sig i köp om fastigheter, hvaribland åtskilliga större egendomar vid denna tidpunkt, till ett värde af omkring 300,000 R:dr banko, kommo i allmogens händer. Dessa omständigheter måste naturligtvis i sin mån bidraga till öfverklagade missförhållandet, hvilket redan börjat jemna sig, men ännu icke fullkomligen upphört. Enär dessutom under år 1850 blifvit bragt å bane Hypotheksförening emellan jordägare inom Elfsborgs samt Göteborgs och Bohus Län, torde denna inrättning, hvilken under detta år vunnit ökt och träd i verksamhet, hufvudsakligen bidraga till afhjelpande af det penningebetryck, hvilket jordbrukaren allmännast iråkat.

Enligt Eders Kongl. Maj:ts nådiga stadga den 18 Juni 1842, äro folkskolor inrättade i alla Länets socknar, med undantag af Istorps pastorat, der särskild skola blifvit organiserad af dertill, genom framlidne Härads-skrifvaren G. A. Frölich, donerad fond. Dessutom finnas särskilda uppfostringsanstalter, nemligen Östads barnhus i Östads socken af Ahle härad, inrättadt 1774 af framlidne Kommerce-Rådet N. Sahlgren medelst donation af Östads säteri, 7 mantal med $\frac{1}{2}$ afhyst rå och rör, $12\frac{1}{8}$ mantal fräse och fräseänta dessutom af ett mantal samt en i Rikets Ständers Bank insatt kapitalfond af 16,666 $\frac{2}{3}$ R:dr specie. Antalet barn, som af barnbusinrättningen underhålles, uppgår årligen till omkring 100, hvilka njuta vård och uppfostran af åboerne å de barnhuset underlydande hemman samt undervisning uti en på säteriet uppförd och efter vaxelundervisnings-method inrättad skola. Vaxelundervisnings-skolor finnas dessutom: en vid Trollhättan för 60 å 70 barn, inrättad och underhållen på Trollhätte slussverks-bolags bekostnad; en uti Mellby pastorat, grundad på betydligt anslag af ägaren till Kobergs säteri, Friherre N. A. Sillverskjöld; en uti Skallsjö socken af Wädle härad för 150 barn, med husrum för en del af barnen, grundlagd och i allo bekostad af ägaren till Näs säteri P. W. Berg, som äfven aflönar läraren; en vid Upperuds bruk i Nordahls härad, hvilken underhålles i godt stånd och till betydlig omfattning på bruksbolagets bekostnad; en vid Billingsfors bruk i Wedbo härad, inrättad och underhållen af samma bruks-bolag; en vid Bäckefors, äfven i Wedbo härad, hvilken är inrättad och underhålles af bruksägaren C. F. Wærn på Baldersnäs samt tvenne vid Hvitlanda och Lisefors bruk i Tössbo härad, hvilka begge blifvit inrättade

och underhållas genom bruksägaren M. Sahlins försorg. För öfrigt finnas skolor inrättade uti Sättila pastorat af Marks härad, den genom donation tillkomna så kallade Sättheliska skolan, som kan jämföras med lägre apologist-skolor och der 50 å 60 barn undervisas af tvenne lärare samt njuta till en del underhåll under skolgången, samt uti Istorps pastorat den ofvannämnda.

Beträffande helsovården uti Länets, till så vidt den innebär omsorgen att vara uppmärksam på folkets helsotillstånd samt undersöka om, eller bota och hämma smittosamma sjukdomar, bestrides den under Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes uppsigt af de för sundhets-polisen inrättade lokal-styrelser, med biträde af few provincial-läkare, stationerade uti Wenersborg, Borås, Alingsås, Ulricehamn och Åmål. På förstnämnde tvenne ställen befinna sig äfven Länets bägge lazarett- och kurlus-inrättningar, som under sednare åren blifvit upprätthållne allenast genom de medel, Länets invånare dertill årligen sammanskjutit. Examinerade barnmorskor äro väl på några ställen till finnandes och städerne saknar icke deraf nödigt antal, men på landsbygden äro sådana icke ännu allmänt antagna. Vaccinatörer finnas deremot inom alla orter. Med afseende på husdjuren, är helsovården reglerad på så sätt, att tjenliga hus och byggnader för veterinär-inrättningar finnas både i Wenersborg och Borås, dervid särskilde djurläkare äro anställda och lönas, den i Wenersborg till en del samt den i Borås helt och hållet af Hushållnings-Sällskapet medel.

I afseende på kolerafarsotens härjning inom åtskilliga delar af Länets, torde få hänvisas till den derom af trycket särskildt utgifne berättelse. Här må endast anmärkas att hela antalet insjuknade utgjort 595 och aflidne 290; då deremot under 1834 års kolera-farsot 3,800 insjuknat och 1,479 dött.

Fattigvården är öfverallt ordnad i enlighet med Eders Kongl. Maj:ts nådiga Förordning den 25 Maj 1847. Verkställighet deraf har väl på vissa orter mött svårigheter, men mindre tilläfventyrs än i andra Län, enär de principer, hvarpå densamma är grundad i afseende på fattighjous flyttning och skattskrifning, i tillämpningen gjort sig långt tillförene härstädes gällande.

Länets båda Hushållnings-sällskaper fortfara hvar inom sitt distrikt att utöfva det helsosamma inflytande som i förra berättelserne blifvit omförmäldt.

Norra afdelningen har jemväl sökt uppmuntra till förbättrad kreatursafvel genom utdelande af premier, hvartill medel blifvit samlade genom subskription; och verkställdes sådan prisutdelning vid exposition här i staden första gången den 11 Juni 1849 med 40 R:dr specie till 14 särskilda personer samt likaledes påföljde år med 46½ R:dr specie till 17 pristagare; kommande denna anstalt att framgent fortfara.

Socken-magasiner funnos vid 1850 års utgång 50 uti 49 socknar, men endast 40 hafva fastställda reglementen. Under ifrågavarande tidrymd har icke något nytt magasin tillkommit, men 4 af ofvannämnda reglementen blifvit fastställda.

Föreningar om ersättning till jordbrukare, som lidit skada på grödan af frost, hagel, storm och vattenflöde, äro träffade endast inom några pastorater eller socknar och sådant på mindre bestämda grunder. I öfrigt har denna angelägenhet blifvit lemnad till behandling för tillfället, då allmänna välviljan skulle behöfva att i ofvanberörde ändamål påkallas; och hafva så beskaffade ersättningsfrågor hittills blifvit högst sällan väckta.

Efter 1846 års missväxt beviljades 60,000 R:dr anslag af spanmåls-kreditiv-fonden, att användas till understöd såsom lån åt behöfvande forsamlingar, emot invånarnes gemensamma ansvarsförbindelse. Af detta belopp användes dock icke för ändamålet mer än 34,350 R:dr, hvilka på sådana vilkor utlånades under April—Juli månader 1847; hvaremot återstoden 25,600 R:dr till Stats-Kontoret återlevererades den 13 Augusti 1847. Återbetalningen skedde å bestämda tider till hälften å hvardera af 1848 och 1849 årens uppboordsstämmor, med undantag af 200 R:dr 8 sk., hvilka, utlemnade till Nössemarks socken, den fattigaste i Länets, inflöto först under år 1850.

Sparbanker, inrättade en i hvardera af städerna Wenersborg, Borås, Alingsås och Åmål, fortfara att utöfva en gagnelig verksamhet. Deras rörelse-kapitaler utgjorde vid 1850 års slut: i Wenersborg 118,370: 43. 9., Borås 46,120: 37. 4., Alingsås 16,183: 34. 8., Åmål 53,169: 26.

Brandstods-föreningar äro på landet före detta allmänt iugångne dels bäradsvis, dels pastorats- och socknevis samt hafva hittills mer eller mindre motsvarat det dermed åsyftade ändamålet. Men sedan ett för Länets landsbygd gemensamt brandstodsbolag blifvit stiftadt och af Eders Kongl. Majt med reglemente försedt samt vid slutet af år 1841 trädt i verksamhet, hvilket bolag tillförsäkrar delägare ersättning för förluster genom eldskada å så väl fast som lös egendom, lära väl de gamla brandstods-föreningarne komma att efter hand upplösas; men allmogen inom Sundahls fögderi har ännu icke åt denna inrättning egnat den uppmärksamhet och det förtroende, som densamma otvifvelaktigt förtjenar och inom öfrige orter af Länets nästan allmänt vunnit. Det nya brandstodsbolagets ansvars-summa utgjorde, vid tionde brandstodsårets utgång den 14 Mars 1851, 8,013,330 R:dr för byggnader och 5,729,370 R:dr för lösören.

Rofdjursanstalterne för Länets äro ordnade till en del genom Eders Kongl. Maj:ts nådiga bref den 20 Mars 1844.

För fångvården, till så vidt den af statsverket bekostas, äro länsfångelser inrättade i Wenersborg och Alingsås, hvilka likväl egentligen begagnas såsom förvarings- och bysättningshäkten. I öfrigt hålla härader och städer särskilda fångelserum till fångars förvarande medan ransakning om dem vid underrätterne förehafves. Fångars transporterande och bevakande under transporten sker nu direkte på Statens bekostnad med gästgifveriskjuts och genom tillsatte fänggevaldigrar; och må anmärkas, att fångspillning under transporter har inträffat mera sällan, sedan nyssnämnde bevaknings-anstalt vidtogs. Det förra är under tiden omhygdt till cellfångelse; men då detsamma började att begagnas först med 1851, kunna verkningarne af detta fångelse-system icke blifva föremål för denna berättelse.

Marknader. Förutom 17 marknader i Länets städer äro på landet särskilda marknadsplatser utsedde, der, efter numera skedd indragning af Qvantenburgs marknad i Sundahls härad, tillbopa 17 marknader årligen hållas. Dessa af ålder brukliga sammankomster för handel och köpenskap äro vanligen mycket besökte och anses äfven vara nödvändige, såsom medförande lättnad och fördel vid utbyte eller afsättning af stads- och landtmanna-produkter, och de smärre ordningar, som någon gång kunna dervid förefalla, utgöra således ej något skäl till marknaders afskaffande, så länge erfarenheten vitsordar, att marknadsställets läge och öfrige omständigheter befordra ofvanomförmälde allmänt nyttiga trafik. Marknadernes antal här i Länets synes dessutom icke vara stort, jemförelsevis emot Länets arealvidd och folkmängd samt med afseende på tillvarande lokal-förhållanden.

§ 4.

Städer.

a) *Wenersborg*, grundlagd under Drottning Christinas regering på Hufvudnäs då varande säteris ägor vid södra ändan af Wenern, som här genom den lilla sjön Wassbotten och Carlsgraf förenar sig med Götha-elf samt, förmedelst slussarne vid Brinkebergskulle, Trollhättan, Åkerström och Ström, med elfvens utlopp och hafvet, till en början befolkad från den urgamla staden Brätte, som varit belägen en half mil längre söderut vid slutet af sistnämnde lilla sjö, har ett för handel och sjöfart ganska gynnande läge samt omgifves af en bördig och välbebodd landsort. Jemte de genom Konung Gustaf II Adolfs

stadfästelsebref af den 4 Januari 1620 gamla staden Brätte tillförsäkrade jord-
ägor och lägenheter, blefvo genom Drottning Christinas privilegier af den 12
November 1646 för Wenersborgs anläggning donerade Hufvudnäs säteri med
derunder lydande hemman och herrligheter, hvarförutan staden sedermera in-
köpt till mulbete tvenne mindre hemmansdelar, så att stadens hela område,
svarande emot 7 $\frac{1}{2}$ hela mantal, utgöres af vid pass 3.000 tunnland jord, deraf
omkring $\frac{2}{3}$ delar äro till åker och äng uppodlade samt innehafvas och brukas
till ungefärligen halfva arealen af stadens invånare och andre, som derå för-
värfvat besittningsrätt, hvaremot andra hälften, bestående för det mesta af
Gammelstadsjorden, ännu är bibehållen åt staden till gemensam disposition och
utarrenderas för stadens räkning tillika med Hufvudnäs-ön och sågverket derstädes.

Sjelfva staden är indelad i 433 hela tomter, som för det mesta redan
äro bebyggda med nya, till en del pryddliga hus, deribland åtskilliga af brändt
tegel, obrändt sågsånstegel och kalkbruk, men de flesta af träd.

Den antagna planen för stadens återuppbyggande efter 1834 års eldsvåda
afser, i första rummet, att bereda åt handel, sjöfart och näringar alla de för-
delar stadens förträffliga läge erbjuder, och är för öfrigt beräknad att, jemte
stadens förskönaude, öka tillgången på rymliga och sunda boningsplatser samt
för framtiden sätta staden i säkerhet mot större eldsvådor, för hvilket ändamål
staden blifvit genom torg och öppna platser skiljd från öster till vester i 2:ne
hufvuddelar och ytterligare genom 2:ne, 30 alnar breda afskäringsgator från
norr till söder i 6 distrikter, äfvensom försedd med ny hamngata invid se-
gelleden och med 2:ne nya torg.

Stadens bestånd grundar sig hufvudsakligen på handel och sjöfart. Jord-
bruket bidrager äfven betydligt dertill och handtverkerierna något; äfvensom
den omständigheten icke är utan inflytande, att Länsresidenset med thy åtföl-
jande inrättningar här befinnes.

Handeln har till föremål dels att förse staden och kringliggande orter
med salt, sill och dylika förnödenheter samt utländska drycker och specerier,
jemte vanliga kram- och bodvaror, äfvensom efter missväxtår med spanmål,
dels kommissions-affärer från Wernmlands invånare i afseende på deras jern-
och trävaruhandel samt i allmänhet med spanmål, brännvin och andra landt-
mannavaror af ortens produktion. Man klagar dock mindre än förr öfver han-
delns aftagande, men mera öfver sjöfartens förfall; och visserligen måste den
fria trafiken med Norrige, som öppnat tillfälle för invånarne på Dahlsland att
föra jordprodukter till och afhemta stapelstadsvaror från Fredrikshall, något
verka

verka till minskning uti minuthandeln för Wenersborgs och Åmåls städer; men Wenersborgs förträffliga läge är en borgen därför att handel och sjöfart, med klokhed och omsorg bedrifna, alltid skola med fördel idkas. Detta borde i synnerhet vara händelsen med den större spanmålshandeln, som dock hitintills bedrifvits i mindre skala, men redan börjat att utvidgas.

Sjöfarten har varit i tilltagande och, ehuru Wermlands jernbruks- och sågverksägare i allmänhet fortfara att sjelfve transportera sina effekter på egna fartyg samt Bohuslänska skärgårds-inbyggarna nu, som förr, dela fraktförtjensten på Wenern och Götha-elf, har densamma dock räckt till äfven för Wenersborgs fartygsägare.

Under sednare år har ett skeppsvarf här kommit till stånd, hvarvid blifvit byggda flera fartyg, hvilka med fördel afyttrats, dels å inrikes orter och dels till Norrige.

Handtverkerierna, som i allmänhet ännu äro mindre betydliga, idkas dessutom icke, då man härifrån undantager några verkstäder, som berömligen skötas med den ordning och drift, som skulle kunna bidraga till denna rörelses förkofran. Stadens handtverkare äro således för det mesta obemedlade eller fattige, hvilket tvifvelsutan härrörer mindre af något deras alltför stora antal, än af den omständigheten, att de nya handtverkare, som efter utståndna läroår uedsätta sig såsom mästare, merendels sakna erforderliga förlagstillgångar och stundom äfven skicklighet att med ordning börja och med drift sköta sina handtverk. Flere kunnige handtverkare från andra orter hafva likväl efter eldsvådan och under sednare åren etablerat sig härstädes, deribland vagnmakare, smeder och sadelmakare, hvilket föranledt till uppkomsten af en ny industrigren genom förfärdigandet af allehanda slags åkdon, som till stor del afsättas i Norrige.

Tillförseln på stadens torg och marknader af spanmål, viktualier och andra landtmannaprodukter är någorlunda ymnig; men priserna derå, som tillföre kunde kallas lindriga, jemförelsevis mot en del andra städers, hafva under sednare åren uppstigit, härrörande sådant från ökad konkurrens af köpare, till hvilken ångbåtsfarten äfven något bidragit. Spanmålshandel, hvartill de staden angränsande produktiva landsorterna skulle lemna godt tillfälle, idkas ännu icke inom staden i någon tillräcklig skala, hvilket åter torde komma att ske framdeles vid förändrade omständigheter med spanmålshandeln i allmänhet, i synnerhet med stadens handlande och trafikrande, under stadens återuppbyggande efter eldsvådan, bland annat jemväl afsett behofvet af större

varu-upplagsmagasiner. Hvad artikeln spanmål beträffar, svarar emellertid icke denna stad, betraktad såsom afsättningsställe, emot det öferskotts-förråd, som från landet är eller skulle vara att årligen afyttra, och kan foljaktligen ej heller hafva i sådan del allt det inflytande på landets kultur och jordbruksnäringen, stadens fördelaktiga läge synes antyda, helst som stades egen jord bel och hällen användes till framalstrande af spanmål och slika nödvändighetsvaror, som eljest skulle från landet uppköpas. I staden hållas årligen tre marknader, som vanligen äro mycket besökte af trafikerande och hvarvid varusättningen de seduare åren synbart ökats.

Undervisningsanstalterna inom staden äro i särdeles godt skick. Den högre apologistskolan, som började sin verksamhet år 1840, är försedd med rektor och trenne kolleger samt numera äfven tvenne duplikanter, jemte lärare i sång, teckning och gymnastik. Den har alltmer och mer tillvunnit sig allmänhetens förtroende, så att lärjungarnes antal nu är nära fyradubbelt större, än vid dess förändring ifrån lägre apologistkola. Utom denna läroanstalt finnes en vexelundervisningsskola, der öfver 100 gossebarn nu undervisas, äfvensom en så kallad flickskola för några år sedan, medelst en dertill donerad fond af 1,666 R:dr 32 sk. banko, blifvit inrättad för arbetande klassens och andra mindre bemedlade personers döttrar inom detta samhälle.

För allmän sjukvård har staden icke någon särskild inrättning, men lönar i detta afseende stadsläkare och statskirurg, hvarförutan ena ordinarie provincialläkaren är stationerad i staden.

Fattigvården handhafves af en för ändamålet inrättad komité. Kostnaderna derför hafva betydligt ökats, så att, oberäknadt inkomst af kapitaler m. m., uppgående till 666 R:dr 32 sk. banko, årlig uttaxering ägt run under sednare åren till ett belopp af 2,700 R:dr banko; och torde denna tillökning i fattigutgifterna böra tillskrifvas ej mindre ökad omvårdnad för den behöfvande, än äfven hufvudsakligen den tilltagande inflyttningen af obemedlade personer, hvilka, då arbetskrafterna börja svika och påräknad förtjenst saknas, med sina familjer falla den allmänna barmhertigheten till last.

Drätselverket förvaltas af en Drätselkammare, jemlikt Kongl. reglementet den 20 Februari 1836. Oaktadt de flera extra utgifter, staden till följd af eldsvådan 1834 fått vidkännas, befinna sig stadens finanser i någorlunda godt skick, så att inbördes utskylder till stadskassans förstärkaende ännu icke behöft åtagas; men sådant läser ej kunna undvikas innan återstående publika arbeten blifvit fullbordade och skulden till Riksgälds-Kontoret amorterad. Sedan stadens rättighet att uppbära hamn-, bro- och vägpenningar af segelfarten förbi staden

är vorden öfverlåten på styrelsen öfver segelfartsanstalterna emellan Wenern och hafvet, emot 2,000 R:dr banko ersättning årligen till drätselverket, har staden icke vidare någon direkt inkomst af tolag eller dylika afgifter.

Nya byggnads- och brandordningar, uppgjorda och föreslagna efter eldsvådan, hafva i nåder blifvit för staden fastställda, och äro dess gemensamma brandsläckningsanstalter emellertid äfven med anseelig kostnad satte uti ett bättre och någorlunda fullkomligt skick; hvarförutan en frivillig brand-korps blifvit organiserad med särdeles lättrorlig attiralj.

b) *Alingsås*, först bebyggd af flyktade invånare från det af fienden uppbrända nya Lödese, har år 1619 erhållit sina äldsta privilegier af Konung Gustaf II Adolf. Staden är belägen inom Kullings härad emellan sjöarne Gersken och Mjören och indelad i 201 hela tomter samt innehar donerade 5:delars hemmantal, hvilkas arealvidd utgör, förutan skog och betesmark, 574 geometriska tunuland, som begagnas till åker och äng.

Stadens tillvarelse beror af handel, fabriker och handtverkerier samt jordbruk.

Handelsrorelsen, som egentligen består i utminuterung af vanliga köpmanntvaror, är inskränkt genom stadens belägenhet nära Götheborg. Fabriksnäringen idkas vid 1 klädesfabrik, 2:ne strumpfabriker, 1 läderfabrik och 2 färgerier. Handtverkerierna skötas med särdeles omsorg, hvilket företrädesvis gäller hvad garfveri-, kakelugusmakare- och kopparslagare-verkstäder beträffar.

Det betydliga jordbruket omkring staden skötes med drift och omtanka, och må anmärkas, att här infördes först potatesodlingen i riket af Jonas Alströmer, som då äfven anlade planteringar för tobak och färgstoffer; men desse sednare äro längesedan förvandlade till åker och äng, så att stadsjorden numera uteslutande användes för åkerbruk och boskapsskötsel samt till stor del för odling af potates i och för bränvinsbränningen, som utgör en vigtig binäring.

På landtmannaprodukter saknar staden icke tillförsel, som, vid ofvanberörde förhållande med stadens eget jordbruk, är snarare öfver än under behofvet. Stadens inflytande på kringliggande landsorts kultur och näringar kan således icke vara betydligt och faller åtminstone icke starkt i ögonen. I staden hållas årligen fyra marknader, som äro temligen besökte af trafikrande.

Inom staden är en lärdomsskola, som befinnes i godt skick, under tillsyn af rektor och tvenne kolleger, hvilka njuta lön af allmänna medel och enskilda donationer samt husrum af staden. Äfven finnes der en vaxelundervisningsskola, som rymmer 150 barn, gemensam för staden och landsförsamlingarne samt grundlagd genom Eders Kongl. Majts frikostighet och några enskilda bidrag. För läraren har Alingsås socken anslagit räntorna af trenne små jord-

lägenheter, som blifvit från Kronan återvunne; men dessutom saknas hvarje annan lönetillgång, än den pastor kan årligen insamla genom frivilliga bidrag af församlingarnes invånare.

Fattigförsörjningen, hvartill stadens invånare sammanskjuta medel, vårdas sorgfälligt af en därför inrättad komité och har ådragit staden betydliga kostnader. För helsovården lönar staden en särskild läkare, hvarförutan extra provincial-läkaren uti det efter 1828—30 årens riksdag inrättade tredje provincial-läkaredistriktet här är stationerad.

Stadens drätselverk förvaltas af en särskild kommission i öfverensstämmelse med derom af Eders Kongl. Majt fastställt reglemente; och hafva flera nyttiga förbättringar å stadens gator, broar och allmänna platser i sednare åren skett genom denna kommissions försorg.

c) *Borås*. Staden är anlagd under Konung Gustaf II Adolfs regeringstid år 1622, förnämligast med afseende på den rese- och gårdfarihandelsrörelse, som derstädes än i dag idkas och hvaraf stadens bestånd hufvudsakligen beror. För öfrigt grundar sig detta på vanlig bod- och minuthandel, fabriker och handtverkerier samt endast i mindre mån på jordbruksskötsel.

För rese- och gårdfarihandeln, som med drift sträcket till alla delar af riket och äfven till Norrige, uppköpa stadens handlande högst betydliga partier af inhemska linne- och i synnerhet ylle-väfnader från Skåne, Halland och Småland samt äfven från andra orter, af hvilka ylle-väfnaderna till stor del stampas, färgas och beredas inom staden och i dess granskap till tjenlig handelsvara; hvarförutan stadens handlande äro förläggare till eller uppköpare af betydliga andelar i de bomullsväfnads-artiklar, som tillverkas i staden och egentligen uti den landsort deromkring, hvarest väfnadsindustrien har sitt säte. Bod- och minuthandeln med vanliga köpmannavaror är deremot inom staden föga vigtig, i anseende till stapel-orten Götheborgs nära belägenhet; men om-sättningen på stadens torg med landtmanna-produkter och i synnerhet spannmål är ganska liflig, så att en stor del af Skaraborgs Läns invånare och de jordbrukare uti Ellsborgs Län, som vanligen afföra deras öfverskotts-spannmål till Borås, finna derstädes saker och merendels förmånlig afsättning dels till stadens inbyggare och handlande samt dels för det mesta till allmoge och uppköpare från de staden omgifvande folkrika trakter, som räknas till gårdfarihandels-distriktet och i hvilka jorden icke framalstrar nog spannmål för folkmängdens behof. Af fabriker förtjena färgerierna egentligen att särskildt nämnas, såsom varande af större betydighet. Goda handtverkerier af alla nödiga slag, deribland garfverier med vidsträckt rörelse, saknas icke inom staden; och för öfrigt

bedrifvas både fabriks- och handtverks-näringarne med ordning och omtanka. Stadens jord användes för det mesta till frambringande af foderväxter och potates, men föga för spannmåls producerande; och synes, vid jemförelse af alla dessa förhållanden, slutföljden blifva: att Borås stad, betraktad såsom afsättningsställe, utöfvar i flera afseenden ett nyttigt och betydligt inflytande på kultur och näringar inom så väl Elfsborgs som flera angränsande Län. I staden hållas årligen fyra mycket besökta marknader, som verksamt bidraga till varu-omsättning och trafik.

Uti staden befinner sig en allmän skola, som förestås af rektor och kollega, och till hvars bestånd staden något bidrager. Nära derintill finnes en på stadens bekostnad väl ordnad och underhållen gymnastik-inrättning; och är jemväl i sammanhang med fattigvårdsanstalterna en vixelundervisningsskola inrättad, der 70 till 90 fattiga barn njuta fri undervisning äfven på stadens bekostnad; hvarförutan stadens invånare genom frivilliga bidrag underhålla en särskild söndagsskola för handtverkslärlingar och andra ynglingar af de industriella och arbetande klasserna; hvilket allt vittnar om den upplysta och nitiska omsorg för medborgerlig bildning, som råder i denna stad. Fattigförsörjnings-anstalterna, i och för sig sjelfva, äro äfven på ganska god fot och med omtanka vårdade; åtnjutande fattighjonens dels underhåll på fattighuset, som är rymligt och tillika hyser vixelundervisningsskolan, dels månadligt understöd i penningar, beräknadt efter större eller mindre behof. Sjukvården bestrides af stadsläkare och stadskirurg och dessutom har ena provincialläkaren sin station i staden, med kringliggande härader till distrikt.

Den förhärjande eldsvådan 1827, som medtog allt hvad 1822 års brand skonade samt det derefter nybyggda till största delen, hade i allmänhet försatt stadens invånare från ett välmående och bergadt i ett skuldsatt och fattigare tillstånd; men stadens under sednare åren jemna och lifliga rörelse har, i förening med invånarnes omtanka och industri, betydligt förbättrat ställningen, oaktadt husägarne ännu häfta för betydlig del af erhållna byggnadslånen och invånarne gemensamt likaledes för länet till uppförande af stadens publika byggnader. Emellertid är staden nästan helt och hållet åter bebyggt med vackra och väl underhållna hus, för det mesta af träd, äfvensom plaueringen af torg, gator och allmänna platser, i öfverensstämmelse med nya regleringen, fortgått med oafbruten drift, så att staden nu föret ett ganska pryddigt yttre.

d) *Ulrichamn*, har vackert läge vid sjön Åsunden, ej långt från stället, hvarest den gamla staden Bogesund varit belägen. I anseende till donationens uråldrighet saknas all upplysning om hemmantalet på den jord, staden nu

innehar; varande den dock i sednare tider ansedd svara emot 5 mantal, och utgöres den af 64 tunnland 14 kappland öppen åkerjord, 410 tunnland 8 kappland ängsmark och 1,115 tunnland 8 kappland skogs- och betesmark.

Lika med Borås idkar Ulricehamns rese- och gårdshandel, som äfven utgör egentliga grunden för stadens bestånd, i öfrigt beroende af vanlig stads-mannahandel samt fabriker och handtverkerier jemte något jordbruk.

Stadens folkmängd är sedan sista berättelsen afgafs minskad med 155 personer. Detta härleder sig deraf, att större delen af den handelsbetjening, som varit af stadens handlande använd vid rese-handels bedrivande, utflyttat från staden för att idka den hemmansbrukande allmoge på landet tillkommande gårdshandel för egen räkning. I någon mån äger samma förhållande rum i Borås, allt i följd af Eders Kongl. Maj:ts nådiga Förordning den 19 Januari 1847, hvarigenom, på sätt ofvan är antydt, åt den gårdshandlande allmogen blifvit förunnade icke till fullo, men nära nog enahanda förmåner, som städernes resehandlande enligt förra författningar ägt. Då de sednares betjening sällan varit, såsom desse författningar föreskrifva, boende och effektivt i tjänst hos sine husbönder, utan endast der skattskrifve, har nämnde Kongl. Förordning, långt ifrån att leda till någon minskning för ifrågavarande handelsnäring i det hela, endast reglerat densamma till ett naturligare förhållande.

Stadens öfriga handel är mindre betydlig och handtverksrörelsen ringa samt jordbruket, som annars med omsorg skötes, ej heller af särdeles mycken betydighet. Tillförseln af spanmål, egentligen från Skaraborgs Län, och af viktualier från den staden kringliggande landsort är mer än tillräckligt svarande emot behovet för staden; dock tryter det oaktadt icke afnämne, emedan stor del af invånarne inom de tillgränsande häraderna, som hafva rättighet till gårdshandel och den utöfva, årligen köpa spanmål. Staden är således icke utan fördelaktigt inflytande på kultur och näringar uti de landsorter, som derstädes söka och finna afsättning för öfverskotts-produkterne af deras jordbruk och industri. Tre marknader hållas årligen inom staden, hvilka anses bidraga till trafikens lifvande.

Af de i staden befintlige 3 fabriker är endast den under sednare åren anlagda tapet-fabriken af någon betydighet. Dess verksamhet är i stigande och tillverkningsvärdet för 1850 uppgifvet till 34,980 R:dr.

En i staden befintlig allmän skola, till hvars underhållande stadens invånare bidraga, skötes af rektor eller skollärare, som tillika är komminister. Dessutom är en folkskola, förenad med söndags- och handtverksskola, i staden inrättad för omkring 70 barn och underhålles ensamt på stadens invånares

bekostnad. För helsovården lönar staden egen läkare och den fjärde efter 1844—45 årens riksdag i Länet tillsatte provincial-läkaren är dessutom stationerad uti staden, med kringliggande härader till distrikt. Fattigförsörjningen bestrides till någon del genom räntan på en af Eders Kongl. Majt lemnad gåfva och för öfrigt genom nödiga sammanskott af stadens invånare.

e) *Åmål*. Efter 1846 års brand hafva de afbrände 31 gårdarne åter blifvit bebyggde med till en del prydliga stenhus. Utom 10,000 R:dr, af Kongl. Majt i särskildt nådigt bref den 22 Januari 1846 auslagne till lån åt sådane näringsidkare, som genom branden råkat i ögonblicklig förlägenhet, beviljade Kongl. Majt genom särskilda nådiga bref den 6 Maj 1846 dels 30,000 R:dr till lån åt branskadade fastighetsägare och dels 5,000 R:dr till verkställighet af ny tomtreglering, genom hvilka medel de branskadade invånarne blifvit satte i tillfälle ånyo uppbygga den afbrända delen och återtaga sin verksamhet, så att olägenheterna af branden icke för framtiden kunna verka allt för djupt och störande.

Åmål har, liksom Wenersborg, fördelen af ett godt läge för trafik med hamn vid Wenern; och grundar den sitt bestånd hufvudsakligen på handel och sjöfart samt i öfrigt på handtverkerier och jordbruksskötsel.

Handeln består uti minutrörelse med vanliga köpmannavaror, deraf förlaget tages från Götheborg, och sjöfarten har till föremål dels detta förlags transporterande samt dels fraktresor med jern och trävaror för Dablsland och Wermlands bruksägares räkning. Om handelns och sjöfartens tillstånd samt orsaken till dess förmenta aftagande gäller hvad som är anmärkt i lika ämne för Wenersborg.

Handtverkerierna äro icke särdeles betydliga, men förse likväl staden och kringliggande landsbygd till en del med handtverksarbeten. Jordbruket går endast ut på att framalstra säd och foderväxter till husbehof samt skötes med omsorg.

På stadens torg och tre årliga marknader är tillförseln af spanmål och viktualier från angränsande delar af Dablsland och Wermland liflig samt mer än tillräckligt motsvarande konsumtionen inom staden; för hvad som öfverskjuter infinna sig dock gemenligen afuämare från tillstötande skogs- och brukstrakter. Stadens tillvarelse är således icke utan vigt för landsbygden deromkring genom befordrande afsättning på produkterna af dess kultur och näringar.

I stället för den förut befintliga enda pedagogien med stadens komminister till lärare, har år 1836 öppnats dels en lärdomsskola, hvars två första klasser, som intagit vid deras öppnande omkring 40 lärjungar, till en början

blifvit försedde med lärare, dels ock en folkskola, deri 80 à 90 barn efter vaxelundervisnings-method handledas. Lärdomsskolan underhålles genom statsanslag med vanligt biträde af staden och folkskolan hufvudsakligen genom afkastning af donationer.

För sjukvården lönar staden, gemensamt med ägarne af närliggande bruk, en speciminerad läkare. Fattigvården handhafves af magistraten och utsedde komiterade samt är för stadens invånare ganska kända, intilldess uppkommen tvist om en till förbättrade fattigvårds-anstalter donerad fond kan hinna slutligen afgöras.

Stadens drätselverk, som förvaltas af en särskild komité, njuter i årlig inkomst af sjöfarten, såsom hamn- och vågpenningar, per medium omkring 400 R:dr.

Wenersborg, i Landskansliet, den 31 December 1851.

B. C. BERGMAN.

C. O. Almqvist.

Joh. Ryding.

KALKYL till utrönandet af ungefärliga medelvärdet på tillverkningarna vid de i Elfsborgs Län belägna Jernbruk och Förädlings-Verk.

Härad.	Socken.	Bruks och Manufakturiers namn.	Stångjerns- och Ämnes-		Fräsesmide.	Hela årliga smidet.	Nuvarande Hammar-skatt.			Aferkningens värde i penningar.			
			Här-dar.	Ham-rar.			Ämnes-smide.	Stångjerns-smide.	R:dr.	s. r.			
Wedbo	Steneby	Billingsfors Bruk 1 Stålugn. 1 Knipphammare. 1 Masugn.	3	3		1,600			16		24,000		För 1,300 Sk ^ö Smide tillverkas Stångjern mot 13 Sk ^ö Hammarskatt. För 300 Sk ^ö Ämnessmide får afven tillverkas Stångjern mot 3 Sk ^ö Hammarskatt. Tackjernetillverkningen vid Masugnen fri på 6 år från och med år 1846, enligt Kongl. Maj:ts nådiga Bref den 25 Maj 1848.
"	Bäcke	Bäckefors Bruk 3 Knipphamrar. 6 Spikhamrar. 1 Stjelp- eller Kupol-ugn. 1 Stålugn. 1 Gasvällugn.	6	4		3,600		3	33		54,900		
"	Torrskog	Gustafsfors Bruk 2 Stålugnar. 3 Knipphamrar. 2 Spikhamrar. 1 Vällugn.	3	3		900		3	18 14½	5 1 5½	14,400		450 Sk ^ö à 17 R:dr. 450 Sk ^ö à 15 R:dr.
"	Töftedahls	Loviseholms Bruk 1 Plåthammare med härd. Knipphamrar. Spikhamrar.	1	1		400		4			6,800		400 Sk ^ö à 17 R:dr.
"	Steneby	Cathrineholms Bruk 1 Spikhammare.	2	2		1,133	6		11 6 13		17,099	24	1,083 Sk ^ö 6 L ^ö à 15 R:dr. Årligen manufaktureras 50 Sk ^ö à 17 R:dr.
Tössbo	Moo	Forsbacka Bruk	2	1		850			8 10		12,750		850 Sk ^ö à 15 R:dr.
"	Pärsby	Pärsby Bruk	2	1		850			8 10		12,750		850 Sk ^ö à 15 R:dr.
"	"	Hanefors Bruk 1 Stålugn.	3	3		1,533	6	3	12 6 13		23,399	24	1,233 Sk ^ö 6 L ^ö à 15 R:dr. 300 Sk ^ö à 17 R:dr. 866 Sk ^ö 13 L ^ö à 15 R:dr.
"	Tössö	Hvitlanda Bruk 1 Knipphammare. 1 Spikhammare. 1 Stålugn. 1 Assja.	2	2		1,066	13		10 13 7		16,399	36	200 Sk ^ö à 17 R:dr. — Enligt Bergs-Collegii tillåtelse den 15 Maj 1849 får härifrån till Lisefors flyttas en Stångjernshärd, hvilket, enligt Taxeringshandlingarna, synes ej vara verkställt.
"	Fröskog	Lisefors Manufaktur 2 Stålugnar. 2 Spikhamrar. 1 Knipphammare. 1 Vals- och Skärverk.									6,120		360 Sk ^ö à 17 R:dr. — Enligt Bergs-Collegii tillåtelse den 15 Maj 1849 får från Hvitlanda Bruk hitflyttas en Stångjernshärd, som dock ej ännu lärert skett, samt uppföras ett Manufakturverk af trenne Spikhamrar för en Stock; hvarförutan en Vattenslägga får flyttas härifrån till Christinedahls Bruk.
"	"	Christinedahls Bruk Knärrby en Vattenslägga med Assja	2	2		900			9		13,500		à 15 R:dr. Om 7 L ^ö s tyngd, beviljad till svartsmiden för husbehof, men ej för afsalu.
Walhbo	Ödeborg	Rådanevors Bruk	2	1		700		5 5	1 15		10,500		700 Sk ^ö à 15 R:dr.
"	Högsäter	Öxnäs Bruk 1 Knipphammare. 5 Spikhamrar.	4	3		2,000		7	13		30,800		400 Sk ^ö à 17 R:dr. 1,600 Sk ^ö à 15 R:dr.
"	Ryr	Liljeborgsfors Manufaktur 1 Knipphammare.									3,400		200 Sk ^ö smide à 17 R:dr.
Nordahl	Skällerud	Upperus Bruk 1 Spikhammare.	5	5		2,800		6	22		42,600		300 Sk ^ö à 17 R:dr. 2,500 Sk ^ö à 15 R:dr.
"	"	Hofreströms Bruk och Manufakturverk 2 Knipphamrar. 12 Spikhamrar. 1 Vals- och Skärverk. 1 Stålugn.	1	1		600			6		28,550		At Billingsfors Bruks tillverkning manufaktureras årligen 1,150 Sk ^ö à 17 R:dr. 600 Sk ^ö smide à 15 R:dr.
Wane	Ryr	Källero Manufaktur 2 Stålugnar. 6 Knipphamrar. 4 Spikhamrar. 1 Valsverk.									26,350		1,550 Sk ^ö à 17 R:dr.
Flundre	Fors	Cathrinefors Manufaktur 1 Knipphammare. 2 Spikhamrar.											Enligt upplysning vid 1851 års Jordransakning är detta Manufaktur nedlagd.
Wedtle	Skallsjö	Floda Bruk 1 Stålugn. 2 Knipphamrar. 4 Spikhamrar. 1 Vals- och Skärverk.	1	1	7 10	350		3 10			6,077	24	350 Sk ^ö 10 L ^ö à 17 R:dr.
Wane	Gerdhem	Trollhätte Manufakturverk									850		50 Sk ^ö à 17 R:dr.
"	Wassända	Onafors dito									3,400		200 Sk ^ö à 17 R:dr.
Bjerke	Erska	Thurefors Manufaktur 1 Knipphammare. 1 Spikhammare.									3,400		200 Sk ^ö à 17 R:dr.
Mark	Kinnaroma	Grafvenfors Manufaktur 1 Plåthammare med 1 Knipphammare. 3 Spikhamrar.									5,100		300 Sk ^ö årligt jernförädling à 17 R:dr. Enligt Bergs-Collegii den 11 Februari 1846 utfärdade Privilegium får här begagnas en Stångjernshärd och Hammare för 600 Sk ^ö årligt smide mot 6 Sk ^ö Hammarskatt från år 1850. — Enligt Bergs-Collegii Utslag den 16 December 1850 får Hammaren nedläggas och skatten afskrivas.
Bollebygd	Bollebygd	Hultafors 1 Räckhammare. 2 Spikhamrar. 1 Klippax.									1,020		Enligt Bergs-Collegii Utslag den 29 December 1846 får här anläggas ett Manufakturverk, med 1 Räckhammare, 2 Spikhammare och 1 Klippax för svartsmide. — Enär verket ej ännu kommit i behörig gång, kan aferkningen ej upptagas högre än till 60 Sk ^ö à 17 R:dr. Nedlagd samt befriadt från skatt, enligt Bergs-Collegii Utslag den 2 Nov. 1840.
Wedens	Sandhult	Wolffensfors Bruk och Manufakturverk											Nedlagd samt befriadt från skatt, enligt Bergs-Collegii Utslag den 2 Nov. 1840.
Åhs	Fenneslunda	Strömshofs Manufaktur											Smedjor till husbehof.
Kind	Gällstad	Möllefors dito											
"	Sjötofta	Ekefors- Ekedahl dito											
Summa			39	33	7 10	19,283	5	35 13 14½ 157 2 18½			364,366	12	
								=192. 16. 13.					
Bollebygd	Björketorp	Cathrinefors Kopparhammare med 1 Plåthammare och 1 Härd.									15,000		100 Sk ^ö årligt Smide à 150 R:dr.
Mark	Kinnaroma	Bälån 1 Kopparhammare									12,300		82 Sk ^ö à 150 R:dr.
Summa											27,300		

Elfsborgs Läns Landskontor den 31 December 1851.

Carl Aug. Rydning.

Ö F V E R D R A G.

	Ämnes-Hamrar.	Stångjerns-Hamrar.	
Billingsfors Bruk	—	3	
Bäckefors dito	1	3	
Gustafsfors dito	1	2	
Loviseholms dito	1	—	
Cathrineholms dito	—	2	
Forsbacka dito	—	1	
Pärsby dito	—	1	
Hanefors dito	1	2	
Hvitlanda dito	—	2	
Christinedahls dito	—	2	
Rådanevors dito	1	—	
Öxnäs dito	1	2	
Upperus dito	1	4	
Hofreströms dito	—	1	
Floda dito	1	—	
Summa	8	25	

Anmärkning:
Der smidet icke finnes i Jordeboken utsatt, har aferkningsbeloppet blifvit beräknadt för hvarje Spikhammare till 50 Sk^ö à 17 R:dr.
En Knipphammare, jemte Ett Vals- och Skärverk, samt En Plåthammare, hvardera till 150 Sk^ö.
Ämnes- och Stångjenspriset beräknas öfver hufvud till 15 R:dr Banko per Sk^ö.

Således 12 st. Bruk med 25 Stångjernshamrar.
8 st. dito med 8 Ämneshamrar.

S a m m a n d r a g

öfver Elfsborgs Läns Markegångs-Taxor för nedanskrifna år.

	År 1847.			År 1848.			År 1849.			År 1850.		
	R:dr	sk.	r.	R:dr	sk.	r.	R:dr	sk.	r.	R:dr	sk.	r.
En tunna Hvete	14	—	—	12	—	—	12	32	—	12	—	—
En dito Arter	10	32	—	8	32	—	9	—	—	10	—	—
En dito Bohvete	10	32	—	9	16	—	9	16	—	9	16	—
En dito Vicker	7	16	—	5	32	—	6	—	—	6	—	—
En dito Råg	10	32	—	7	32	—	8	32	—	9	—	—
En dito Korn	7	16	—	5	32	—	5	16	—	5	24	—
En dito Afrads och Kronotande Spanmål .	8	21	4	6	16	—	6	21	4	6	32	—
En dito Malt	7	16	—	5	32	—	5	16	—	5	24	—
En dito Hafra	4	—	—	3	16	—	3	24	—	3	24	—
En dito Blandsäd, $\frac{1}{3}$ Råg och $\frac{2}{3}$ Hafra .	6	10	8	4	37	4	5	10	8	5	16	—
En dito Blandsäd, $\frac{1}{3}$ Korn och $\frac{2}{3}$ Hafra .	5	5	4	4	5	4	4	5	4	4	8	—
Ettispund Smör	6	5	4	6	5	4	6	16	—	5	26	8
Ett dito torr Ost	3	2	8	3	2	8	3	8	—	2	40	—
Ett dito färsk Ost	1	25	4	1	25	4	1	28	—	1	20	—
Ett dito Fläsk	3	—	—	3	—	—	2	40	—	2	40	—
Ett dito Talg	6	5	4	6	5	4	6	5	4	5	26	8
Ett dito Humla	6	—	—	5	—	—	5	4	—	5	—	—
En laggild Ox	40	—	—	43	16	—	40	—	—	37	16	—
En städje dito	20	—	—	21	32	—	20	—	—	18	32	—
En foder dito	11	—	—	10	—	—	10	32	—	10	32	—
En Ko	22	10	8	23	16	—	21	16	—	21	—	—
En foderko	8	32	—	8	—	—	8	32	—	8	32	—
Ett fodersvin	3	16	—	3	16	—	3	24	—	3	24	—
Ett Får	2	32	—	2	32	—	2	24	—	2	36	—
Ett Färlår	—	18	—	—	18	—	—	17	4	—	18	8
En gödd Gås	—	40	—	—	40	—	—	42	8	—	42	8
En gödd dito	1	16	—	1	16	—	1	24	—	1	24	—
Ett Höns	—	12	—	—	12	—	—	12	—	—	12	—
Ett tjog Agg	—	16	—	—	16	—	—	17	4	—	17	4
Ettispund torra Gäddor	3	24	—	3	24	—	3	24	—	3	24	—
Ett dito Äl	3	—	—	3	—	—	3	—	—	3	—	—
En fjerding do	9	—	—	9	—	—	9	—	—	9	—	—
En Äl	—	8	—	—	8	—	—	8	—	—	8	—
En famn Ved	4	—	—	4	—	—	4	—	—	4	—	—
En Stock	—	24	—	—	24	—	—	24	—	—	24	—
En tolt å finbladig Säg skurne halfbottenbrä- der om 2 $\frac{1}{2}$ tums tjocklek	6	32	—	6	32	—	6	32	—	6	32	—

Till Berättelsen öfver Elfsborgs län för åren 1847—1850.

	År 1847.			År 1848.			År 1849.			År 1850.		
	R:dr	sk.	r.	R:dr	sk.	r.	R:dr	sk.	r.	R:dr	sk.	r.
En tolst grofskurne, samtagne bräder af Furu	1	24	—	1	32	—	1	32	—	1	42	8
En dito af Gran	1	4	—	1	12	—	1	12	—	1	26	8
En mark Ljusgarn	—	12	—	—	12	—	—	12	—	—	12	—
En dito Lingarn	—	32	—	—	32	—	—	32	—	—	32	—
En aln Lärf	—	12	—	—	12	—	—	12	—	—	12	—
En aln Vadmal	—	32	—	—	32	—	—	32	—	—	32	—
En Säck	—	40	—	—	40	—	—	40	—	—	40	—
Ett skeppund Näfver	6	32	—	6	32	—	6	32	—	6	32	—
En klofva dito om två lispund	—	32	—	—	32	—	—	32	—	—	32	—
En ask eller åtting Honung	4	—	—	4	—	—	4	24	—	4	24	—
Ett lispund Stångjern	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—
Ett Jordeboks-Dagsverke	—	18	—	—	18	—	—	18	—	—	18	—
Ett dagsverke af Orby och Tornaby Rättarelag	—	18	—	—	18	—	—	18	—	—	18	—
Ett Drängedagsverke	—	18	—	—	18	—	—	18	—	—	18	—
Ett Plog- eller Ökedagsverke	1	16	—	1	16	—	1	16	—	1	16	—
Ett dagsverke af Orby och Tornabo Rättarelag	1	16	—	1	16	—	1	16	—	1	16	—
Ett lispund Talgljus	6	29	4	6	29	4	6	29	4	6	2	8
Ett skålpund gula Vaxljus	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—
En kanna Rofolja	1	32	—	1	32	—	1	32	—	1	32	—
En famn Björkved	5	16	—	5	16	—	6	32	—	6	32	—
En dito Bokved	4	16	—	4	16	—	5	16	—	5	16	—
En dito Alved	4	16	—	4	16	—	5	16	—	5	16	—
En dito Tallved	4	—	—	4	—	—	5	—	—	5	—	—
En tolst Timmer	6	32	—	6	32	—	7	—	—	7	—	—
Ett lass Gärdslie	—	32	—	—	32	—	—	36	—	—	36	—
Ett hundrade Stör	—	44	—	—	44	—	1	—	—	1	—	—
Ett lass Ved	1	16	—	1	16	—	1	16	—	1	16	—
En Vapenrock	10	2	—	10	12	—	10	12	—	10	12	—
En Kask med tillbehör	6	18	—	6	18	—	6	18	—	6	18	—
En svart Läderhalsduk	—	17	5	—	16	—	—	16	—	—	16	—
Ett par Klädeslångbyxor med gul passpoil	6	14	—	6	22	—	6	22	—	6	22	—
Ett par Stibletter af svart halfläde	—	38	1	—	33	—	—	33	—	—	33	—
Ett par Linnebyxor (tältduks-, utan Stibletter)	3	7	—	2	22	11	2	22	11	2	22	11
Ett par Skor	2	—	—	2	12	—	2	16	—	2	8	—
Ett par Ullstrumpor	—	29	—	—	29	—	—	32	—	—	32	—
En Skjorta	1	16	—	1	12	8	1	12	8	1	12	8
En Kapprock af blått vadmal	9	16	—	9	16	—	9	16	—	9	16	—
En Kappsäck af segelduk, skinn eller väf	2	24	—	2	24	—	2	24	—	2	24	—
En Tröja af blått vadmal	4	32	—	4	32	—	4	32	—	4	32	—
En Väst med ärmor af dito	3	40	—	3	40	—	3	40	—	3	40	—
Ett par Långbyxor af dito	3	40	—	3	40	—	3	40	—	3	40	—
En Halsduk af mörkt lärf	—	18	—	—	18	—	—	18	—	—	18	—

	År 1847.			År 1848.			År 1849.			År 1850.		
	R:dr	sk.	r.	R:dr	sk.	r.	R:dr	sk.	r.	R:dr	sk.	r.
En Hatt	1	24	—	1	24	—	1	24	—	1	24	—
Ett par Läderskor	1	40	—	1	40	—	1	40	—	1	40	—
Ett par Ullstrumpor	—	32	—	—	32	—	—	32	—	—	32	—
En Skjorta	1	16	—	1	16	—	1	16	—	1	16	—
En tunna Råg	10	32	—	7	32	—	8	32	—	9	—	—
En dito Korn	7	16	—	5	32	—	5	16	—	5	24	—
Ett lispund Hö	—	10	8	—	9	4	—	12	—	—	12	—
Ett dito Halm	—	6	—	—	5	4	—	6	—	—	6	8
Ett lass Torf eller Ved	—	40	—	—	40	—	—	40	—	—	40	—
En mark mjukt Rågbröd för fångar	—	2	1½	—	1	7½	—	1	9½	—	1	10
<i>En mans dagsportion:</i>												
Ett och ett fjerdedels kvarter Korngryn	—	2	1	—	1	10	—	1	7	—	1	8
En half mark torrt eller fem åttendedels mark salt Kött	—	4	2	—	4	6	—	4	4	—	4	—
Tvenne marker mjukt eller en och en tredjedels mark torrt Rågbröd	—	4	2½	—	3	2½	—	3	6½	—	3	8
<i>En hästs dygnration:</i>												
Tre och en half kannor Hafra	—	10	8	—	8	10	—	9	4	—	9	4
Fem marker Hö	—	2	8	—	2	4	—	3	—	—	3	2
Tolf kannor Hackelse	—	2	—	—	1	10	—	2	—	—	—	—
<i>Rotevakans-afgift:</i>												
För hel Soldatrote efter 25 Dalers taxation	38	—	—	38	—	—	38	—	—	38	—	—
För helt hemman, tillhörande Båtsmansrotering	13	13	3½	11	32	10	12	36	4½	13	2	7½

Elfsborgs Läns Landskontor den 31 December 1851.

Carl Aug. Rydning.

S a m m a n d r a g

öfver Mantals-Längderne uti Elfsborgs Län för åren 1848, 1849, 1850 och 1851, utvisande folkmängden vid slutet af hvarje nästföregående år, eller

	År 1847.			År 1848.			År 1849.			År 1850.		
	Mankön.	Qvinkön.	Summa Folkmängd.	Mankön.	Qvinkön.	Summa Folkmängd.	Mankön.	Qvinkön.	Summa Folkmängd.	Mankön.	Qvinkön.	Summa Folkmängd.
Wenersborgs Stad . . .	1,446	1,723	3,169	1,501	1,783	3,284	1,550	1,834	3,384	1,482	1,805	3,287
Borås dito . . .	1,279	1,402	2,681	1,244	1,414	2,658	1,238	1,444	2,682	1,318	1,447	2,765
Alingsås dito . . .	568	760	1,328	584	770	1,354	612	791	1,403	602	793	1,395
Ulricchamns dito . . .	974	564	1,538	966	603	1,569	881	576	1,457	878	616	1,494
Åmåls dito . . .	659	783	1,442	620	715	1,335	592	705	1,297	629	711	1,334
Wåne, Bjerke, Flundre, Ahle och Wedtle Härader . . .	19,694	20,544	40,238	20,054	20,897	40,951	20,298	21,128	41,426	20,396	21,138	41,534
Kullings, Gäseneds och Åhs dito	17,871	19,091	36,962	18,205	19,325	37,530	18,483	19,562	38,045	18,760	19,771	38,531
Marks, Bollebygd och We- dens dito	19,962	21,953	41,915	20,210	22,238	42,448	20,646	22,864	43,510	20,786	23,066	43,852
Redvägs och Kinds dito . . .	18,540	20,864	39,404	18,732	20,709	39,441	19,137	21,106	40,243	19,263	21,333	40,596
Sundahls, Nordahls och Wahlbo dito	17,378	17,765	35,143	17,704	18,052	35,756	18,109	18,249	36,358	18,346	18,522	36,868
Wedbo och Tössbo dito . . .	15,570	16,226	31,796	16,020	16,472	32,492	16,478	17,117	33,595	16,558	17,189	33,747
Summa	113,941	121,675	235,616	115,840	122,978	238,818	118,024	125,376	243,400	119,012	126,391	245,403

Elfsborgs Läns Landskontor den 31 December 1851.

Carl Aug. Ryding.